

Perzsa gyorstalpaló

Salvi Péter

2018. április 29.

1. Bevezetés

Irán hivatalos nyelve a perzsa, bár csak a népesség kb. felének ez az anyanyelve. Hasonló a helyzet az Afganisztánban beszélt dari nyelvvel, és bár ez kiejtésben és szókincsben kisebb eltéréseket mutat, a két ország beszélői kölcsönösen megértik egymást. Szintén perzsa nyelvjárás Tádzsikisztán hivatalos nyelve, ám a tádzsik a szovjet hatásra beépült orosz jövevényszavak, valamint a 80-as évek óta készülő neologizmusok miatt szókincsében jelentősen különbözik testvéreitől.

A modern vagy újperzsa nyelv az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik, közvetlen elődje a Szászánida/Újperzsa Birodalomban (i.sz. III–VII. sz.) beszélt középperzsa, ami pedig rendre az Akhaimenida/Óperzsa Birodalomban (i.e. VI–IV. sz.) beszélt óperzsa nyelv folytatása. A IX. század körül kialakult újperzsába az iszlám hódítás sok változást hozott: a szókincs rengeteg arab jövevényszóval bővült, és áttértek a korábbi, arámin alapuló pahlavi írásról az arab ábécé egy új betűkkel kiegészített változatára. Az utóbbi több, mint 1000 évben a nyelv keveset változott, így a modern perzsa ismeretében élvezhetőek a klasszikus irodalom gyöngyszemei is. A nyelv egészen a XIX. századig a térségben *lingua francá*nak számított, és nagy hatást gyakorolt (többek közt) az oszmán török és a hindusztáni/urdu nyelvekre.

Ennek az összefoglalónak az a célja, hogy egy egyszerre átolvasható, de többé-kevésbé teljes áttekintést adjon a perzsa nyelvtanról, és (az írás elsajátítása után) az itt összegyűjtött információk és egy szótár segítségével az olvasó le tudjon fordítani egyszerűbb szövegeket. A nyelv mélyebb megismeréséhez vannak nagyon jó angol nyelvű tankönyvek, ld. [1, 2]. Bár léteznek modernebb, beszédcentrikus kiadványok is (pl. [3]), e könyvek logikus felépítésével és könnyen érthető stílusával nehéz vetekedni. A kicsit szárazabb, de helyenként alaposabb tárgyalású kurzusok [4, 5] referenciaként is használhatóak Mace nyelvtana [6] mellett. Klasszikus szövegek olvasásához a Steingass-féle szótár [7] ajánlott, modern szótárakból nagyobb a kínálat, pl. [8, 9]. A hivatkozásokban találhatóak ezenkívül nyelvtanulók számára összeállított olvasókönyvek [10, 11, 12], valamint néhány hasznos könyv a perzsa költészet iránt érdeklődőknek [13, 14, 15, 16, 17, 18].

2. Írás és kiejtés

A perzsa (és a dari) írása az arab ábécén alapul. Bár maga az ábécé nem különösebben bonyolult, az arab és perzsa nyelvek szerkezeti különbsége miatt a

<i>a</i>	<i>â</i> (<i>ā</i>)	<i>b</i>	<i>ch</i> (<i>č</i>)	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>h</i>	<i>i</i>
á/e ¹	aa	b	cs ²	d	e/é ³	f	g ⁴	h	í
<i>j</i>	<i>k</i>	<i>kh</i> (<i>x</i>)	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>o</i>	<i>p</i>	<i>q</i>	<i>r</i>
dzs	k ^{2,4}	h ⁵	l	m	n	o	p ²	g ⁶	r
<i>s</i>	<i>sh</i> (<i>š</i>)	<i>t</i>	<i>u</i>	<i>v</i>	<i>y</i>	<i>z</i>	<i>zh</i> (<i>ž</i>)	'	
sz	s	t ²	ú	v	j	z	zs	ʔ ⁷	

1. táblázat. A perzsa hangok latin betűs átírása. A hivatalos átírás, ahol különbözik, zárójelben van feltüntetve.

helyesírás nem triviális. Az olvasó a fent említett nyelvkönyvek bármelyikében¹ talál róla részletes leírást, így itt a továbbiakban csak a latin betűs átírással fogunk foglalkozni.

Ez az összefoglaló Thackston [4] átírását követi, a kettőshangzók kivételével (ld. lejjebb). A 2012-ben Irán és az ENSZ által elfogadott hivatalos átírás ettől lényegében csak két dologban különbözik: (i) a két betűvel jelzett hangokat (ch, kh, sh, zh) mellékjelek bevezetésével egy betűsekkel helyettesíti, és (ii) a hangsúlytalan szuffixumokat (típustól függően) egybe- vagy különírással kezeli, míg itt ezeket kötőjellel jelöljük². Az 1. táblázat mutatja az átírást; az egyes betűk alatt a kiejtés a magyar ábécé írásmódja szerint van feltüntetve. Néhány megjegyzés a nehezebb hangokhoz:

1. Rövid [á] és [e] közti hang.
2. Hehezetes hangok [cs^h/k^h/p^h/t^h].
3. Rövid [e] és [é] közti hang.
4. A *g* és *k* hangok szótag végén és elülső magánhangzók (*e/i/a*) előtt palatalizálódnak [g^j/k^j].
5. Hátul az ínycsapnál képzett „hörgő” *h* hang.
6. Hátul az ínycsapnál képzett *g* hang. Magánhangzók közt átválthat a *kh*-val jelölt „hörgő” hang zöngés változatába (hasonló a francia *r*-hez).
7. Torokzárás (főleg arab jövevényszavakban). A perzsában elég gyenge, gyakran inkább csak meghosszabbítja az előző magánhangzót.

A hagyományos felfogás szerint az *a*, *e*, *o* magánhangzók rövidek, míg az *â*, *i*, *u* ezek hosszú párjai. Valójában azonban a „rövid” magánhangzók mássalhangzótorlódás előtt hosszúak lesznek (pl. az *a* a *sard* szóban), és az *i* más magánhangzó vagy *y* előtt rövidül (pl. a *piâle* szóban). Az *o*-*u* ill. *e*-*i* alakú szavakban

¹Az arab/perzsa írásnak számos stílusa létezik. A legtöbb tankönyv csak az újságokban használt *naskh* írást tanítja, de klasszikus szövegek, feliratok írására gyakran alkalmazzák a *nasta'liq* stílust is. A kézírásban használt „tört” *shekaste* írásforma is ennek egy, speciális ligatúrákkal bővített változata. Az itt ajánlott nyelvkönyvek egy része [1, 4, 6] ezekre is kitér.

²Helyenként eltérések lehetségesek az egymást követő magánhangzók közt fellépő kötőhangok írásában is.

az első magánhangzó képzése gyakran hasonul a másodikhoz, pl. *forush* [furús], *kelid* [k^jilíd].

A két kettőshangzó, az *ow* és *ey*, az *a+v* ill. *a+y* kombinációból jönnek létre. Ezt illusztrálja, hogy pl. a *shenidan* (hall, hallgat) ige egyesszámú felszólító alakja *beshnow* (hallgasd), de a többesszám *-id* ragjával *beshnavid* (hallgassátok) lesz. Thackston ezért *aw* ill. *ay*-ként írja át ezeket, de ez az összefoglaló (és a hivatalos átírás) a kiejtést követi.

Az átírás egy hangtani változást nem vesz figyelembe: amikor hangsúlyos *e*-re végződő szóhoz *a*-val kezdődő hangsúlytalan szuffixumot kapcsolunk, akkor az *-e* rendszerint kiesik, és az eredmény egy hangsúlyos *a* lesz. Ez azonban nem kötelező, gondos beszédben a két magánhangzót egy torokzárás választhatja el. Pl.: *karde-am* [k^jár'dám / k^jár'de?ám].

2.1. Hangsúly és intonáció

A hangsúly általában a szó végére kerül. Ebbe beleszámítanak a ragok is, kivéve azokat a szuffixumokat, amelyek itt kötőjellel vannak jelölve. A főnévi/melléknévi igenevek is véghangsúlyosak, de az igék egyéb alakjainál hierarchikus szabályrendszer alapján dönthetjük el, hova kerül a hangsúly:

1. a *na-/ne-* tagadó prefixumra (ha van)
2. összetett igéknél a főnévi tag utolsó szótagjára
3. a *mi-* vagy *be-* prefixumra (ha van)
4. a tő utolsó szótagjára

A következő példákban a hangsúlyos szótag félkövérrel van szedve, a szó tövét pedig aláhúzás jelzi: *nemiravam* (nem megyek), *khâhesh mikonam* (kérem; lit. kérést [khâhesh] csinálok), *mi^{guyand}* (mondják), *neveshtand* (írtak). Ezen kívül néhány kötőszó, kérdőszó és indulatszó elől hangsúlyos, és megszólításnál is előre kerül a hangsúly, pl. *cherâ* (miért?), *ammâ* (de), *khânom* (Hölgyem!; *khânom*: hölgy).

A mondat intonációjára jellemző, hogy állító mondatokban az ige előtt viszik fel a hangot, tagadásnál viszont az ige a leghangsúlyosabb. Eldöntendő kérdésnél a mondat emelkedő hanglejtésű, míg kiegészítendő kérdésnél ereszkedő (erős hangsúllyal a kérdőszón). Az intonáció részletes leírása túlmutat ezen az összefoglalón, de az [1] és [5] nyelvkönyvek tartalmazznak sémákat és példákat.

3. Főnevek

A főnevek szótári alakja határozott vagy általános értelmű, pl. *sib* (az alma, [általában véve] alma). Határozatlanságot az *-i* szuffixummal és/vagy a *yek* (egy) szóval fejezhetünk ki, pl. *sib-i*, *yek sib-[i]* (egy alma). Ha több főnév „és”-sel van összekapcsolva, az *-i* szuffixum a végére kerül, pl. *sag-o gorbe-i* (egy kutya és egy macska; *sag*: kutya, *-o*: és, *gorbe*: macska). Ha a főnév *-i* hangra végződik, a szuffixum elhagyható, pl. *sandali* (a szék, szék, egy szék). Más szóvégi magánhangzó esetén az *-i*-t ejtésben időnként egy kicsit elvlasztják, de gyakoribb, hogy egy *y* hang ékelődik be elé, pl. *gorbe-i* [gor'be?í / gor'bejí].

én	te	ő	az
<i>man</i>	<i>to</i>	<i>u / vey</i>	<i>ân</i>
<i>-am</i>	<i>-et (-at)</i>	<i>-esh (-ash)</i>	

mi	ti / ön[ök]	ők / azok	ő[k] (udv.)
<i>mâ</i>	<i>shomâ</i>	<i>ânhâ</i>	<i>ishân</i>
<i>-emân</i>	<i>-etân</i>	<i>-eshân</i>	

2. táblázat. Személyes névmások.

3.1. Többesszám

A többesszámot a hangsúlyos *-hâ* szuffixummal képezzük, pl. *ketâbhâ* (könyvek; *ketâb*: könyv). Emberekre, páros szervekre, és néhány más főnévre használható ezenkívül a szintén hangsúlyos *-ân* (*-e* után *-gân*, más magánhangzó után *-yân*) is, pl. *cheshmân* (szemek; *cheshm*: szem), *dânesjhjuyân* (egyetemisták; *dânesjhju*: egyetemista), *hamsâyegân* (szomszédok; *hamsây*: szomszéd). Régebben emberekre csak ez utóbbi volt használható, de mára a *-hâ* használata általános lett.

Az arab eredetű szavaknak emellett van arab többesszáma is. Ezek használata választékosabbá teszi a beszédet, de értelemben megegyezik a szabályossal. A képzésében nincsen logikus rendszer, bár vannak gyakori sémák: ilyen az *-ât*, pl. *heyvânât* (állatok; *heyvân*: állat), és emberekre az *-in* (*-i* után *-un*), pl. *mojremîn* (bűnözők; *mojrem*: bűnöző), *enqelâbiun* (forradalmárok; *enqelâbi*: forradalmár). Az *-ât* szuffixumot néhány perzsa eredetű szóval is használják; ilyenkor *-e* után *-jât*-ot találunk, pl. *ruznâmejât* (újságok; *ruznâme*: újság). Példák az ún. „tört” arab többesszámra: *manâzel* (házak; *manzel*: ház), *'olum* (tudományok; *'elm*: tudomány), *arkân* (oszlopok; *rokn*: oszlop).

3.2. Az *ezâfe* szerkezet

Főnevek összekapcsolhatóak az *-e* szuffixum (magánhangzó után *-ye*) segítségével. Ennek a neve *ezâfe*, azaz „hozzáadás” – ez jelenthet birtoklást, pl. *gorbehâ-ye Kâmrân* (Kamran macskái; *gorbe*: macska), vagy azonosítást, pl. *râh-e Esfahân* (az Iszfahánba vezető út; *râh*: út). A családnév elé is *ezâfe* kerül, pl. *Irâj-e Pezeshkzâd* (Iraj Pezeshkzad). Bonyolultabb összetételek is lehetségesek, pl. *dustân-e pedar-o mâdar-e âqâ-ye 'Alizâde* (Alizade úr szüleinek barátai; *dust*: barát, *pedar*: apa, *-o*: és, *mâdar*: anya, *âqâ*: úr). Határozatlan birtokolt dolgokról a *yek-i az* (egy ...-ból) kifejezéssel tudunk beszélni, pl. *yek-i az ketâbhâ-ye Maryam* (egy Maryam könyvei közül; *ketâb*: könyv).

4. Személyes és birtokos névmások

A perzsa személyes névmásokat a 2. táblázat foglalja össze. Udvarias beszédben egyszámban is a többesszámú alakokat használják (*shomâ*, *ishân*), és ezekhez egyeztetnek. Nagyon formális helyzetekben, pl. hivatalos levelekben, első személyben a *bande* (szolga), második személyben a *janâb-e 'âli* (kb. méltóságos úr) kifejezéseket is alkalmazzák. Emberekre az *u* és *vey* egyaránt használatos

<i>be</i>	<i>dar</i>	<i>az</i>	<i>bâ</i>
-ba/-ra/-hoz; -nak	-ban/-on/-nál	-ból/-ről/-től	-val
<i>bar</i>	<i>tâ</i>	<i>joz</i>	<i>bi</i>
-on/-ra	-ig	kivéve	nélkül

3. táblázat. Az alapvető elöljárósók.

Perzsa	<i>pish az</i>	<i>pas az</i>	<i>joz az</i>	<i>birun az</i>
Arab	<i>qabl az</i>	<i>ba'd az</i>	<i>qeyr az</i>	<i>khârej az</i>
Jelentés	előtt	után	kívül (átv.)	kívül (térben)

4. táblázat. Néhány összetett elöljárósó.

(bár az utóbbi inkább írott nyelvi), míg az *ân* ilyenkor ritka. Hasonló megkülönböztetés volt többesszámban is: emberekre *ishân*, minden másra *ânhâ*. Ez azonban megszűnt, és ma már az *ishân* csak udvarias beszédben használatos, informális szituációkban az *ânhâ* vette át a helyét.

Második személyben a fenti névmások helyett gyakran használnak címeket, amelyekhez – a szituációnak megfelelően – a kereszt- vagy családnevet teszik hozzá, pl. *doktor Shirâzi* (Shirazi doktor úr). A Mr. és Ms. megfelelői rendre az *âqâ* és *khânôm*, amelyek családnév előtt *ezâfe*-vel szerepelnek, keresztnévvel viszont *ezâfe* nélkül, akár elöl, akár hátul, pl. *âqâ-ye Farrokhzâd* (Mr. Farrokhzad), *khânôm-e Qorbâni* (Ms. Ghorbani), *Donyâ khânôm* (Donya), *âqâ Rostam* (Rostam). Közeli kapcsolatban a *jân* (élet) szót is a keresztnév után lehet helyezni, pl. *Maryam jân* (drága Maryam).

Birtoklás kifejezhető *ezâfe* segítségével, pl. *pirâhan-e man* (az ingem; *pirâhan*: ing), vagy a táblázatban feltüntetett (hangsúlytalan) szuffixumok hozzáadásával, pl. *pirâhan-am*. Egyesszám második és harmadik személyben a kollokvialis kiejtés (-*et*/*-esh*) kezd átmenni az írott nyelvbe is³, kivéve az *-e* végű szavaknál, ahol megmarad az *-at*/*-ash* (és a végső magánhangzó elnyelődik, ld. 2. pont vége), pl. *khâne-ash* (a háza; *khâne*: ház). Hosszú magánhangzó után egy *-y*- ékelődik be, pl. *abru-yet* (a szemöldököd; *abru*: szemöldök).

Birtokos névmást *ezâfe*-vel képzünk, ahol a birtokolt helyén a *mâl* (vagyon) szó áll, pl. *mâl-e shomâ* (az öné). Irodalmibb szövegben a *mâl* helyett állhat az *ân* is, pl. *ân-e mâ* (a miénk).

5. Elöljárósók

Az elöljárósók három csoportba sorolhatók. Az elsőbe tartoznak az alapvető elöljárósók, ezeket a 3. táblázat foglalja össze. Léteznek ezenkívül összetett elöljárósók, melyeket egy másik szóból képezzük (általában az *az* segítségével), ld. 4. táblázat – itt mindegyik kifejezésnek fel van tüntetve az eredeti perzsa és az arab eredetű változata is. Végül a harmadik csoportba azok az elöljárósók tartoznak, amelyek *ezâfe*-vel kapcsolódnak a következő szóhoz; a leggyakrabban használt szavak az 5. táblázatban találhatók.

³Az „írott nyelv kiejtése” alatt a leírt szövegek felolvasásakor alkalmazott kiejtést kell érteni.

<i>barâ-ye</i>	<i>darbâre-ye</i>	<i>ru-ye</i>	<i>zir-e</i>	<i>bâlâ-ye</i>
-ért, számára	-ról, -val kapcsolatban	-on	alatt	felett
<i>jelu-ye</i>	<i>posht-e</i>	<i>kenâr-e</i>	<i>nazdik-e</i>	<i>tu-ye</i>
előtt (térben)	mögött	mellett	közelében	-ba, -ra
<i>sar-e</i>	<i>pish-e</i>	<i>bedun-e</i>	<i>beyn-e</i>	<i>miân-e</i>
végén, tetején	(valaki)-nél/-hez, előtt	nélkül	között	között

5. táblázat. Elöljárószók *ezâfe*-vel.

6. Egyéb névmások

A két mutató névmás (*in*: ez, *ân*: az) jelzői használatban a főnév elé kerül, pl. *in kafsh* (ez a cipő; *kafsh*: cipő). Különböző összetételekben is megjelennek, pl. *hamin/hamân* (éppen ez/az; *ham*: kiemelő partikula), [*ham*]*chonin/chonân* ([éppen] ilyen/olyan), [*ham*]*in/ân tour* ([éppen] így/úgy; *tour*: mód), *chandin/chandân* (ennyi/annyi; *chand*: mennyi?), *injâ/ânjâ* (itt/ott; *jâ*: hely).

A határozatlan névmások a határozatlanságot kifejező *-i* szuffixum segítségével képződnek: *kas-i* (valaki/senki; *kas*: személy), *chiz-i* (valami/semmi; *chiz*: dolog), *yek-i az* (egy [adott halmaz]-ból; *yek*: 1). Tagadásban a *hich* szó kerülhet eléjük, és ilyenkor az *-i* elmaradhat, pl. *hich kas-[i]* (senki).

A magyarban „bár-” kezdetű névmásokban a perzsában a *har* (minden) szó szerepel: *harche* (bármi; *che*: mi?), *harke* (bárki; *ke*: ami/aki). Hasonló mintára kérdőszavakkal készül a *harkojâ* (bárhol; *kojâ*: hol?) és *harchand* (bármennyi; *chand*: mennyi?), valamint ide tartozik még a *harvaqt* (bármikor; *vaqt*: idő) is.

A visszaható névmás a *khod*, vagy régiesebben *khish[tan]* (*tan*: test). A *khod*-hoz birtokos szuffixumok is kapcsolhatóak, pl. *khod-am* (saját magam). Kötelező a használata *ezâfe*-vel kifejezett birtoklás esetén, így pl. abban a mondatban, hogy „Megettettem a nővérem macskáját”, a „nővérem” csak *khâhar-e khod* (vagy hangsúlytalanul *khâhar-am*) lehet, **khâhar-e man* nem (*khâhar*: nővér). Kölcsönös cselekvésnél az „egymás” kifejezésére a *yekdigar* (*yek*: egy, *digar*: másik) és *hamdigar* szavak használatosak.

A kérdő névmásokról a 11., a vonatkozó névmásról pedig a 12.1. pontban lesz szó.

7. Igék

A perzsában az igéknek két töve van, egy jelenidejű (JT) és egy múltidejű (MT). Ez utóbbi mindig *d*-re vagy *t*-re végződik (*t*-re, ha előtte zöngétlen mássalhangzó van, pl. *dânest*-). A jelenidejű fő gyakran egyszerűen képezhető úgy, hogy a MT *-[i]d/-t* végződését elhagyjuk, pl. *khord*- → *khor*-, *khâbid*- → *khâb*-, *bâft*- → *bâf*-. Sokszor azonban valamilyen hangváltás történik, és ezeket a rendhagyó eseteket meg kell tanulni. A 6. táblázat mutat néhány gyakoribb sémát. Az igét az alannyal egyeztetni kell, de ha az alany nem embert (vagy más „racionális lényt”) jelöl, akkor egyszámba kerül. Kivételt képeznek a nagyon rövid mondatok, ahol közel van az alany és az állítmány, mert ilyenkor többszámba is kerülhet, de tagadásban ritka.

MT	-kht-	-ud-	-Vft-	-ord-	-âsht-	-st-
Példa	<i>andâkht-</i>	<i>farmud-</i>	<i>yâft-</i>	<i>shomord-</i>	<i>dâsht-</i>	<i>bast-</i>
JT	-z-/-s-/-sh-	-â-	-Vb-	-âr-	-âr-	-h-/-nd-/-n-/...
Példa	<i>andâz-</i>	<i>farmâ-</i>	<i>yâb-</i>	<i>shomâr-</i>	<i>dâr-</i>	<i>band-</i>

6. táblázat. Rendhagyó igék gyakori sémái (a V egy hosszú magánhangzót jelöl).

7.1. Főnévi igenév

A főnévi igenév egyben a szótári alak is, képzése MT + *an*, pl. *kardan* (MT: *kard-*). Ez a mondatban szerepelhet alanyként, tárgyként, vagy elöljárószó után is.

A múltidejű tő maga a „rövid főnévi igenév” (RFI), amit a jövőidő kifejezésénél, illetve személytelen szerkezetekben használnak (ezekről ld. később).

7.2. Befejezett melléknévi igenév

A befejezett melléknévi igenév (BMI) képzése MT + *e*, pl. *kardan* → *karde*. Amikor egy mondatban több egymás utáni cselekvést akarunk kifejezni, az utolsó kivételével mindegyiket tehetjük ebbe az alakba, pl. *bidâr shode, sobhâne khorde, lebâs pushidam* (felébredtem, megreggeliztem és felöltöztem; *bidâr*: éber, *shodan*: válik, *sobhâne*: reggeli, *khordan*: eszik, *lebâs*: ruha, *pushidam*: (ruhát) felvettem).

7.3. Összetett igék

Igék képezhetőek más szófajú szavakból egy alapige hozzácsatolásával. Az erre a célra használt leggyakoribb igék a *kardan/kon-* (csinál), *shodan/shav-* (válik), *dâstan/dâr-* (birtokol), *dâdan/deh-* (ad), *gereftan/gir-* (vesz), *zadan/zan-* (üt), *khordan/khor-* (eszik, elszenved), *yâftan/yâb-* (szerez). A *kardan* és *shodan* igéket stiláris okokból időnként felváltja a *nemudan/nemâ-* (mutat, csinál) ill. *gashtan/gard-* (fordul, válik) ige (ez utóbbinak múltidőben létezik a szabályos *gardidan* alakja is). A *kardan*-nal képzett tárgyias értelmű igéknek általában létezik egy tárgyatlan párja a *shodan* igével, pl. *gom kardan / gom shodan* (elveszít / elvesz; *gom*: elveszett). Kevésbé kiszámíthatóan, de időnként párban áll a *zadan* és *khordan*, illetve a *dâdan* és *khordan/yâftan* is. Az összetett igéknek csak az igei része ragozódik. A leggyakoribb igék mintegy kétharmada ebbe a típusba tartozik [19].

Az összetett igék első tagjához *ezâfe*-vel kapcsolódhat egy jelző, ami kiválthatja az ige vonzatát, pl. *be otâq vâred shodan / vâred-e otâq shodan* (a szobába lépni; *otâq*: szoba, *vâred shodan*: belép).

7.4. Ragozás

Az igeidőt illetve módot prefixumok jelölik, a személyragok (SZ) az ige végéhez csatolódnak. A személyragokat a 7., az igék különböző alakjait az 8. táblázat foglalja össze. Ha a JT hosszú magánhangzóra végződik, az *-a-* kezdetű személyragokba egy *-y-* kötőhang kerül.

én	te	ő	mi	ti	ők
-[y]am	-i	(-[y]ad)	-im	-id	-[y]and

7. táblázat. Személyragok. (A zárójeles szuffixum a múltidejű tő után eltűnik.)

Jelen	[ne]mi	+ JT	+ SZ
Múlt	[na]	+ MT	+ SZ
Kötőmód	na/[be]	+ JT	+ SZ
Folyamatos múlt	[ne]mi	+ MT	+ SZ
Befejezett	[na]	+ BMI	+ (budan)
Folyamatos befejezett	[ne]mi	+ BMI	+ (budan)
Jövő	[na]	+ khâh	+ SZ + RFI
Passzív		BMI	+ [na] + (shodan)

8. táblázat. Igeragozás. (JT: jelenidejű tő, SZ: személyrag, MT: múltidejű tő, BMI: befejezett melléknévi igenév, RFI: rövid főnévi igenév)

7.4.1. Jelenidő

A jelenidő, mint a magyarban, egyaránt kifejezhet éppen végbemenő, habituális, vagy jövőre vonatkozó állításokat. Képzése a folyamatosságot jelző *mi-* prefixummal történik, ami tagadásban *nemi-* lesz (eredetileg *nami-*, de a kollokvialis kiejtés az írott nyelvbe is átjött). Pl.: *fârsi yâd migiram* (perzsául tanuló; *fârsi*: perzsa, *yâd*: emlékezet → *yâd gereftan*: tanuló).

Kivételes a *dâshtan/dâr-* (birtokol) ige, amely nem kap *mi-* prefixumot (tagadásban is csak *nadâr-*), pl. *pul nadârând* (nincs pénzük; *pul*: pénz). Az ezzel képzett összetett igék nagy része (de nem mind) szintén így viselkedik.

Szintén kivételes a *budan/bâsh-* létige, melynek ragozását a 9. táblázat mutatja. Létezés kifejezésére csak a hosszú alakokat használják, míg azonosság kifejezésére inkább a rövid alakokat – bár kiemelés miatt, vagy azért, hogy elkerüljék a magánhangzó-torlódást, időnként ilyenkor is alkalmazzák a hosszú változatot. Tagadott alakból csak egy fajta van. Pl.: *in qâshoq nist* (ez nem kanál; *qâshoq*: kanál), *qâshoq nist* (nincs kanál), *qâshoq-i hast* (van egy kanál), *parandegân-im* (madarak vagyunk; *parande*: madár), *parande hasti* (madár vagy). Érdeemes megfigyelni, hogy a hosszú és tagadott alakok szinte szabályosak a *hast-* ill. *nist-* tővel, és a rövid alakok majdnem megegyeznek a személyragokkal: mindegyiknél csak az „ő” alak képzése más. A rövid alaknál hosszú magánhangzó után az *-ast-* ből az *-a-* kiesik, pl. *ân havâpeymâ-st* (az repülőgép; *havâpeymâ*: repülőgép), de *-u* és hangsúlyos *-i* után meg is maradhat, pl. *Leylâ dânesshju-[a]st* (Leyla egyetemista; *dânesshju*: egyetemista). Az *-e* végű szavak után az *-e* eltűnhet, de a hangsúly ott marad (ld. 2. pont vége), pl. *Shirin bachche-ast* (Shirin gyerek; *bachche*: gyerek), *gorosne-am* (éhes vagyok; *gorosne*: éhes).

	én	te	ő	mi	ti	ők
Hosszú	<i>hastam</i>	<i>hasti</i>	<i>hast</i>	<i>hastim</i>	<i>hastid</i>	<i>hastand</i>
Rövid	-[y]am	-i	-[a]st	-im	-id	-[y]and
Tagadott	<i>nistam</i>	<i>nisti</i>	<i>nist</i>	<i>nistim</i>	<i>nistid</i>	<i>nistand</i>

9. táblázat. A létige jelenidejű ragozása.

7.4.2. Múltidő

A múltidő egyszeri múltbeli események és múltbeli (már nem fennálló) állapotok leírására szolgál. Külön jele nincsen, tagadása a *na-* (magánhangzó előtt *na-*) prefixummal történik. Pl.: *be âshpazkhâne vâred shodim* (beléptünk a konyhába; *âshpazkhâne*: konyha, *vâred shodan*: belép), *Hoseyn vakil bud* (Hossein ügyvéd volt; *vakil*: ügyvéd).

7.4.3. Kötőmód / Felszólító mód

A kötőmód/felszólító mód alakja hasonlít a jelenidőéhez, de a prefixum *be-* (magánhangzó előtt *bi-*) lesz, tagadva pedig *na[y]-*, pl. *beravim* (menjünk; *raftan/rav-*: megy), *nayâid* ([ön] ne jöjjön; *âmadan/â-*: jön). Ha a szó mássalhangzóval kezdődik, és az első magánhangzója *o* (esetleg *ow/u*), akkor a prefixum *bo-* alakra hasonul, pl. *bokonid* ([ön] csinálja; *kardan/kon-*: csinál). A kötőmód és felszólító mód ragozásában egy különbség van, hogy felszólításkor/tiltáskor egyszám második személyben az *-i* eltűnik, pl. *bokhor* (egyél; *khordan/khor-*: eszik). Ha a JT legalább két szótagos, és az első szótag nyílt szótag *-e-* vagy *-o-* magánhangzóval, akkor ez a magánhangzó kiesik, pl. *benshin* (ülj le; *neshastan/neshin-*: leül), *bogzârid* ([ön] rakja le; *gozâshtan/gozâr-*: lerak).

Összetett igéknél elvileg a *be-* kiesik (tagadásban a *na-* megmarad), de a gyakorlatban ezt csak azoknál az igéknél követik, ahol nagyon szoros az összetétel – tipikusan ahol a nem igei rész előljárószó, vagy ahol az ige a *kardan*, *shodan* vagy *dâshtan*, és az ige két tagja közé nem ékelődik másik szó, pl. *sabr konid* ([ön] várjon; *sabr*: türelem → *sabr kardan*: vár), de *javâb-e so'âl bedeh* (válaszolj a kérdésre; *so'âl*: kérdés, *javâb*: válasz → *javâb dâdan*: válaszol).

Kivételes a *budan/bâsh-* létige, ami szintén nem kap *be-* prefixumot, pl. *khosh bâsh* (legyél boldog; *khosh*: boldog), és a *dâshtan/dâr-* (birtokol) ige, aminél a befejezett kötőmód helyettesíti a simát is (ld. 7.4.6).

Kötőmód szükséges a képességet, érzelmeket, kívánságot, bizonytalanságot kifejező igék után. Ha az alárendelt mellékmondat alánya más, mint a főmondaté, akkor a *ke* (hogy) szó vezet be, pl. *mikhâhand ke man biâyam* (azt akarják, hogy jöjje; *khâstan-/khâh*: akar, *âmadan/â-*: jön).

7.4.4. Folyamatos múltidő

Múltbeli folytonos, ismétlődő vagy megszakított folyamatot jelöl. A jelenidőből ismert folyamatosságot jelző *mi-* prefixumot ezúttal a múltidejű tőhöz kapcsoljuk, pl. *ân vaqt dar Mashhad zendegi mikardam* (akkoriban Meshedben éltem; *vaqt*: idő, *zendegi*: élet → *zendegi kardan*: él). A *khâstan* (akar) igénél a folyamatos múlt adja az alapjelentést, míg az egyszerű múltidő azt fejezi ki, hogy éppen készült valamit csinálni, pl. *mikhâstand be Hendustân safar konand* (el akartak utazni Indiába; *safar*: utazás → *safar kardan*: utazik), de *khâstand be Hendustân safar konand* (készültek Indiába utazni). A *tavânestan* (képes) ige is általában folyamatos alakban jelenik meg, kivéve ha egy konkrét próbálkozás sikertelenségéről van szó, pl. *nemitavânesti bekhâbi* ([akkoriban] nem tudtál aludni), de *natavânesti bekhâbi* ([próbáltál, de] nem tudtál elaludni).

A *budan* és *dâshtan* igék nem kapnak *mi-* prefixumot, így ezeknél alakra megegyezik az egyszerű múltidővel.

7.4.5. Jövődő

A jövődőt a *khâstan/khâh-* (akar) segédigével képezzük, melynek a *mi-* prefixum nélküli jelen idejű alakja után tesszük az ige rövid főnévi igenévét, pl. *bâ u sohbat khâham kard* (fogok vele beszélni; *sohbat*: beszélgetés → *sohbat kardan*: beszélget). A létige helyett a *shodan* (válik) igét használják, pl. *âtashneshân khâham shod* (tűzoltó leszek; *âtashneshân*: tűzoltó).

Állító esetben a főnévi igenév kapja az erősebb hangsúlyt, de tagadáskor a segédigét tagadjuk, és a *na-* prefixum lesz a hangsúlyos, pl. *bidâr nakhâhad shod* (nem fog felébredni; *bidâr*: éber → *bidâr shodan*: felébred).

Mivel a jelenidő is kifejezhet jövődőt, ezt az alakot inkább csak akkor használják, amikor hangsúlyozni akarják a jövőbeliséget.

7.4.6. Befejezett igeidők

A befejezett alakokat a BMI és a létige segítségével képezzük. A létigét ragozhatjuk jelenidőben (mindig a rövid alakot használva), múltidőben, jövődőben, vagy kötőmódban. Az utolsó kivételével a befejezett alakok a létige idejéhez képest előidejűséget fejeznek ki. Állapotváltoztatást jelentő igéknél ezekkel tudjuk kifejezni az állapot jelen illetve múlt idejű fennálltát, pl. *dâman pushide-ast* (szoknyát visel; *dâman*: szoknya, *pushidan*: (ruhát) felvesz), *dâman pushide bud* (szoknyát viselt). A létigének nincsen befejezett múlt idejű alakja.

Érdemes összehasonlítani a befejezett jelenidőt a sima múltidővel, pl. *dishab bârân bâride-ast* (tegnap este esett az eső [és most vizes a föld]; *dishab*: tegnap este, *bârân*: eső, *bâridan*: esik [az eső/hó]), míg *dishab bârân bârid* (tegnap este esett az eső [de nincs hatása a jelenre]).

Ha a létigét kötőmódba tesszük, akkor múltidejű kötőmódot kapunk, pl. *ne-mitavânid chonin maqâle-i neveshte bâshid* (ön nem lehet, hogy egy ilyen cikket írt volna; *maqâle*: cikk, *neveshtan/nevis-*: ír). A *dâshthan* igének az egyszerű kötőmódja helyett is a múltidejűt használják, pl. *mikhâhand bachche dâshthe bâshand* (akarják, hogy legyen gyerekek; *bachche*: gyerek).

Minden befejezett igealak tagadásánál a melléknévi igenevet tagadjuk, pl. *dar mâshin naneshaste budî* (nem ültél az autóban; *mâshin*: autó, *neshastan/neshin-*: leül).

A folyamatos befejezett igeidővel azt fejezhetjük ki, hogy valamilyen múltbeli folyamatos vagy ismétlődő cselekvés most is releváns. Képzéséhez a melléknévi igenévhez hozzákapcsoljuk a *mi-* prefixumot, pl. *dar kudaki piâno yâd migereftam* (gyerekkoromban zongorázni tanultam [és most tudok]; *kudaki*: gyermekkor, *piâno*: zongora, *yâd*: emlékezet → *yâd gereftan*: tanul).

7.4.7. Passzív igealakok

A passzív igealakok viszonylag ritkák. Általában kerülnek, és csak olyankor használják, amikor az ágens nincsen kifejezve. Képzésük egyszerű, a befejezett melléknévi igenév után kerül a *shodan* (válik) ige ragozott alakja, pl. *gofte mishavad* (mondják [„mondódik”]; *goftan*: mond), *shekaste shode-ast* (eltörték [„eltörtött”]; *shekastan/shekan-*: eltör). A befejezett alakokkal ellentétben a tagadást is a segédige vállalja át, pl. *porside nakhâhad shod* (nem fogják kérdezni [„nem fog kérdeződni”]; *porsidan*: kérdez). Kötőmódnál a *be-* prefixum elhagyható, pl. *in dar nemitavânad baste [be]shavad* (ezt az ajtót nem lehet becsukni [„ez az ajtó nem csukódik be”]; *dar*: ajtó, *bastan/band-*: becsuk).

Az összetett igéknél a tényleges passzívot az ige tárgyatlan párja váltja fel (ha van), pl. *in zabân farâmush shode-ast* (ez a nyelv elfelejtődött; *zabân*: nyelv, *farâmush kardan*: elfelejt). Ilyenkor az ágens kifejezhető az *az* előjárószóval. Más összetett igéknél a passzívot szabályosan képezzük, pl. *dust dâshte nemis-havam* (nem szeretnek [„nem szeretődöm”]; *dust*: barát → *dust dâshtan*: szeret).

7.5. Személytelen igék

Néhány igének csak egyszám harmadik személyű alakja van: ilyen pl. az *eh-temâl dâshtan* (valószínű) vagy az *emkân dâshtan* (lehetséges) ige, valamint a *bâyad* (kell, [tagadva] nem szabad) és *shâyad* (talán, lehet) szavak, melyek rögzült, ragozhatatlan alakok. A személyt az alárendelt (kötőmódú) ige személyragja jelzi, pl. *shâyad fardâ bâ Mahmud takhte nard bâzi konam* (lehet, hogy holnap ostáblát fogok játszani Mahmouddal; *fardâ*: holnap, *takhte nard*: ostábla, *bâzi*: játék → *bâzi kardan*: játszik). A *bâyad* igének a múltidejű [*mi*] *bâyest* alakja is létezik, de értelmi különbség nincsen; a múltidőre vonatkozó kijelentések múltidejű kötőmóddal fejezhetők ki (ld. még 7.6), pl. *shâyad naraftê bâshand* (talán nem mentek el; *raftan/rav-*: megy).

Bizonyos önkéntelen cselekvéseket összetett igékkel fogalmaznak meg úgy, hogy az igei rész mindig egyszám harmadik személyben van, de az első tag birtokos szuffixumot kap, pl. *az nâme neveshtan khosh-am miâyad* (szeretek levelet írni; *nâme*: levél, *neveshtan/nevis-*: ír, *khosh*: boldog, *âmadan/â-*: jön → *khosh-âmadan [az]*: szeret [valamit]), *khâb-emân nemiâmad* (nem voltunk álmosak; *khâb*: alvás, álom → *khâb-âmadan*: álmosnak lenni). Hasonlóan működik a *bad-âmadan [az]* (nem szeret; *bad*: rossz), a *khâb-bordan* (elalszik; *bordan/bar-*: visz), a *yâd-âmadan* (visszaemlékszik; *yâd*: emlékezet), és a *yâd-raftan* (elfelejt) is. A személy kifejezése időnként előjárószóval történik, pl. *dishab be mâ kheyli khosh gozasht* (tegnap este nagyon jól éreztük magunkat; *dishab*: tegnap este, *kheyli*: nagyon, *gozashtan/gozar-*: telik → *khosh gozashtan [be]*: [valaki] jól érzi magát).

A *bâyad* és *shâyad* jelen idejű alakokkal teljesen személytelen, általános alanyú kifejezések is képezhetők, ha az alárendelt igének a rövid főnévi igenevét használjuk, pl. *nabâyad be man bakhshid* (nem szabad nekem megbocsátani; *bakhshidan [be]*: megbocsát [valakinek]). A *tavânestan/tavân-* (képes) ige is használható ilyen módon, de ilyenkor elveszti a személyragot (*mitavânest/mitavân*), pl. *pâyân-e film mitavân hads zad* (meg lehet tippelni a film végét; *pâyân*: vég, *film*: film, *hads*: tipp → *hads zadan*: megtippel). A beszélt nyelvben ezt gyakran a *shodan* ige alakjaival (*mishod/mishavad*) helyettesítik, és ez kezd megjelenni az írott nyelvben is.

Ha az általános személy nem a főige alanya, akkor az *âdam* (ember) szóval fejezhetjük ki, pl. *imân dar zendegi kheyli be âdam komak mikonad* (a hit sokat segít az embernek az életben; *imân*: hit, *zendegi*: élet, *kheyli*: nagyon, *komak*: segítség → *komak kardan [be]*: segít [valakinek]).

7.6. Kontrafaktuálisok

A lehetetlenséget úgy fejezhetjük ki, hogy a kötőmód helyett folyamatos múltidőt használunk. Ez alkalmazható feltételes mondatokban (ld. 12.3), a *kâsh[ki]* (bárcsak) indulatszóval, és különféle kötőmódot vonzó igékkel, pl. *kâsh injâ budi* (bárcsak itt lettél volna), *bâyad kâr mikardid* ([önnek] dolgoznia kellett volna;

kâr: munka → *kâr kardan*: dolgozik). Itt érdemes megjegyezni, hogy a *bâyad* ige múltidejű kötőmóddal együtt „bizonyára” értelmű, pl. *bâyad kâr karde bâshid* ([ön] bizonyára dolgozott).

7.7. Egyéb igenevek

Az aktív melléknévi igenév a jelen idejű tőhöz kapcsolt *-[y]ande* szuffixummal képezhető. Ez főnévként is használható, és bizonyos igéknél ebből külön főnév született, pl. *paridan* (repül, ugrik) → *parande* (repülő [mn.], madár), *forukhtan/forush-* (elad) → *forushande* (eladó [mn./fn.]), *âmadan/â-* (jön) → *âyande* (jövő [mn./fn.]).

Összetett igéknél és tárgy+ige pároknál az igei tag a jelen idejű tőre rövidül, pl. *pâk kardan* (tisztít, töröl; *pâk*: tiszta) → *pâkkon* (radír), *dânesh jostan* (tudást keres; *dânesh*: tudás, *jostan/ju-*: keres) → *dâneshju* (egyetemista), *âb garm kardan* (vizet melegít; *âb*: víz, *garm*: meleg) → *garm kardan*: melegít) → *âbgarmkon* (bojler).

Néhány igének van egy képességet kifejező melléknévi igeneve is, melyet a jelen idejű tőhöz kapcsolt *-[y]â* szuffixummal képezünk. A jelentés lehet aktív, pl. *didan/bin-* (lát) → *binâ* (látó [nem vak]), vagy passzív, pl. *khândan* (olvass) → *khânâ* (olvasható), időnként pedig eltávolodik az ige eredeti jelentésétől, pl. *gereftan/gir-* (megfog, megragad) → *girâ* (elragadó, vonzó).

Más igéknek határozói igeneve van, melyet a jelen idejű tőhöz kapcsolt *-[y]ân* szuffixummal képezhetünk, pl. *khandidan* (nevet) → *khandân* (nevetve).

Az igékből képezhető szavakról ld. még a 14. pontot.

8. Melléknevek

Jelzők főnévhez kapcsolása az *ezâfe*-vel történik (egyeztetés nincsen). Több jelző esetén az utolsó kivételével mindegyikhez ki kell rakni az *ezâfe*-t, de ilyenkor használhatjuk helyette az „és” (*-o* ill. *va-*) szót is, pl. *otâqhâ-ye bozorg-e tamiz / otâqhâ-ye bozorg-o tamiz* (nagy és tiszta szobák; *otâq*: szoba, *bozorg*: nagy, *tamiz*: tiszta). A melléknevek sorrendje nem számít, de ha más főnevek is szerepelnek a szerkezetben, akkor a jelző kerül közelebb, pl. *barâdar-e zerang-e Rezâ* (Reza okos fivére; *barâdar*: fivér, *zerang*: okos), vö. *barâdar-e Rezâ-ye zerang* (az okos Reza fivére).

A határozatlanságot jelölő *-i* általában a szerkezet után kerül, de lehet az *ezâfe* helyére is tenni, ilyenkor az esetleges további jelzőket mindig „és”-sel kötjük, pl. *dokhtar-e zibâ-ye javân-i / dokhtar-i zibâ va-javân* (egy szép és fiatal lány; *dokhtar*: lány, *zibâ*: szép, *javân*: fiatal).

8.1. Kapcsolat a főnevekkel

Főnévből melléknév képezhető az *-i* (*-e* után *-gi*) szuffixummal, pl. *Irân* (Irán) → *irâni* (iráni), *hafte* (hét) → *haftegi* (heti). Ugyanilyen módon melléknévből elvont főnév készíthető, pl. *khaste* (fáradt) → *khastegi* (fáradság), *bozorg* (nagy) → *bozorgi* (nagyság). Ha a melléknév már *-i*-re végződött, a létige főnévi igenévét kapcsoljuk hozzá, pl. *qadimi* (rég) → *qadimi budan* (régiség [„réginek levés”]). Az arab eredetű mellékneveknél általában az elvont főnév is az arabból származik, pl. *sari'* (gyors) → *sor'at* (gyorsaság, sebesség).

További képzők találhatóak a 14. pont alatt.

8.2. Fokozás

A közép- és felsőfokot rendre a hangsúlyos *-tar* ill. *-tarin* végződésekkkel képez-
zük. A felsőfokú melléknév a jelzett főnév elé kerül, *ezâfe* nélkül, pl. *khâne-ye*
kuchektar (kisebb ház; *khâne*: ház, *kuchek*: kicsi), *kuchektarin khâne* (a leg-
kisebb ház). A *khub* (jó; jól) melléknév közép- és felsőfoka helyett az azonos
jelentésű, de régies *beh* alakjait használják (*behtar[in]*). Egy másik kivétel a
„sok, nagyon” jelentésű *besyâr*, *kheyli* és *ziâd* szavak fokozása: középokban *bish*
vagy *bishtar*, felsőfokban *bishtarin*.

A közép fok kifejezhető a *bishtar* segítségével is – ezt ritkán használják, inkább
csak összetett melléknéveknél, pl. *bishtar qâbel-e tavajjoh* / *qâbel-e tavajjohtar*
(figyelemreméltóbb; *qâbel*: képes, méltó, *tavajjoh*: figyelem).

8.3. Összehasonlítás

Az összehasonlítás alapját az *az* előjárósó vezeti be, pl. *Zhâle az man bolandtar-
ast* (Zhâleh magasabb nálam; *boland*: hosszú, magas). Ez a leggyakoribb szó-
rend, de az összehasonlítás a melléknév után is kerülhet, pl. *Zhâle bolandtar az
man-ast*.

Amikor az összehasonlítás a főige után kerül, akkor a *tâ* előjárósót kell
alkalmazni az *az* helyett, pl. *in angoshtar gerântar-ast tâ ân* (ez a gyűrű drágább
annál; *angoshtar*: gyűrű, *gerân*: drága). Ez a szokásos szórend akkor, amikor
az összehasonlítás alapja prepozíciós vagy tárgy, pl. *dar in daryâche kamtar
mâhi-ast tâ dar Daryâ-ye morde* (ebben a tóban kevesebb hal van, mint a Holt-
tengerben; *daryâche*: tó, *kam*: kevés, *mâhi*: hal, *daryâ*: tenger, *mordan/mir*:-
meghal).

Azonosság és negatív összehasonlítás kifejezhető az elvont főnevek segítségé-
vel, pl. *ân golâbi be torshi-ye limu bud* (az a körte olyan savanyú volt, mint egy
citrom; *golâbi*: körte, *torsh*: savanyú → *torshi*: savanyúság, *limu*: citrom), *hich
qazâ-i dar donyâ be khoshmazegi-ye qazâ-ye irâni nist* (a világon semmilyen étel
nem olyan finom, mint az iráni; *qazâ*: étel, *donyâ*: világ, *khoshmaze*: finom →
khoshmazegi: finomság, *irâni*: iráni).

A felsőfok helyettesíthető összehasonlítással: *az hame ...tar* (mindennél
...bb), pl. *az miân-e kâkhhâ-ye Takht-e Jamshid, kâkh-e Âpâdânâ az hame qa-
dimitar va-bâshokuhtar bude-ast* (Perszepolisz palotái közül az Apadana palota
a legrégebb és legfelségesebb; *kâkh*: palota, *qadimi*: régi, *bâshokuh*: felséges).

9. Határozók

Sok melléknév egyben határozóként is funkcionál, pl. *khub* (jó, jól), *tanhâ* (egye-
dűli, egyedül), *âheste* (lassú/halk, lassan/halkan). Az időt kifejező főnevek is
sokszor határozói erejűek, pl. *sobh* (reggel [fn./hat.]), *ba'd az zohrhâ* (délutánok,
délutánonként; *zohr*: dél → *ba'd az zohr*: délután).

Az arabból átvett határozók gyakori végződése az *-an* vagy *-atan*, pl. *aslan*
(lényegében) és *taqriban* (körülbelül), illetve *nesbatan* (aránylag) és *haqiqatan*
(valójában). Ettől eltérő alakúra példa az *al'ân* (most) vagy a *belakhare* (végül).

Vannak természetesen perzsa eredetű, nem képzett határozók is, pl. *hamishe* (mindig), *ânvaqt* (akkor). Ezek közül néhány előjárósztót is tartalmaz, pl. *be vizhe* (különösen; *vizhe*: különleges), *bâ ham* (együtt).

Az „ennyire” / „annyira” a *be in/ân* + (elvont főnév) formulával fejezhető ki, pl. *be in daqiqi* (ennyire pontos[an]; *daqiq*: pontos → *daqiqi*: pontosság). Az „annyira . . . , amennyire csak lehet” típusú kifejezésekben a *harche* (bármilyen) szó után középfokú határozót teszünk, pl. *harche bolandtar* (minél hangosabban; *boland*: magas, hangos). Az összetett határozókat ilyenkor a *tamâm* (teljes[en]) szóval tesszük *ezâfe* kapcsolatba, pl. *bâ ehterâm-e harche tamâmtar* (minél tiszteletteljesebben; *ehterâm*: tisztelet → *bâ ehterâm*: tiszteletteljes). A „minél inkább . . . , annál inkább . . .” mondatok megfelelője perzsául a *harche . . . tar, . . . tar*, a mellékmondatban kötőmóddal, pl. *harche bishtar boguyad, shâyad kamtar asar konad* (minél többet mondja, talán annál kevesebb hatása van; *goftan/gu-*: mond, *kam*: kevés[sé], *asar*: hatás → *asar kardan*: hatást gyakorol).

10. Partikulák

Két nagyon fontos, de nehezen besorolható, hangsúlytalan szuffixum tartozik ide.

Az egyik a *-râ*, mely a határozott tárgyat jelöli, pl. *derakhthâ-râ qat' karde-and* (kivágták a fákat; *derakht*: fa, *qat' kardan*: kivág). A *man* személyes névmással egybeolvadva *ma-râ* alakot ölt, pl. *hich kas ma-râ nemifahmad* (senki sem ért meg engem; *fahmidan*: ért). A határozottság lehet csupán nyelvtani is, pl. *yek-i az medâdhâ-ye ma-râ gereft* (elvette egy ceruzámat; *medâd*: ceruza, *gereftan/gir-*: elvesz).

A határozatlanságot jelölő *-i* is szerepelhet a *-râ* szuffixummal együtt, ilyenkor a jelentése „egy bizonyos”, pl. *mikhâstam film-e digar-i-râ bebinam* (egy [konkrét] másik filmet akartam megnézni; *film*: film, *digar*: másik, *didan/bin-*: néz). A *-râ* szuffixum nélkül a mondat jelentése az lenne, hogy „egy [bármilyen] másik filmet akartam nézni”. Az általános személyt kifejező *âdam* és az „egymás” jelentésű *yekdigar/hamdigar* határozottnak számítanak, pl. *hamishe âdam-râ 'asbâni mikoni* (mindig feldühítet az embert; *hamishe*: mindig, *'asbâni*: dühös → *'asbâni kardan*: feldühít).

A másik partikula a *-ham*, melyet már többször láthattunk különböző összetett szavak egyik tagjaként. Ennek az eredeti jelentése „egymás” volt, ami az összetételekben még érződik, de ma „szintén, is” értelemben használják, és emellett kiemelésre is szolgál, pl. *man-ham meyl dâram yek bâr-e digar bâ ham hamân zendegi-râ dâshite bâshim* (én is szeretném, ha még egyszer ugyanolyan életünk lenne együtt; *meyl*: elhajlás, hajlandóság → *meyl dâshtan*: akar, *yek*: egy, *bâr*: alkalom, *bâ ham*: együtt, *zendegi*: élet), *man-ham miravam, ammâ u dar khâne mimânad* (ami engem illet, én megyek, de ő otthon marad; *raftan/rav-*: megy, *ammâ*: de, *khâne*: ház, *mândan*: marad).

11. Kérdések

Az eldöntendő kérdéseket a mondat végén emelkedő hanglejtés jelzi, de a mondat elején is megjelenhet az *âyâ* explicit jelölő, pl. [*âyâ*] *in manzel-e âqâ-ye*

mi?	ki?	melyik?	mikor?	hol?
<i>che</i>	<i>ki</i>	<i>kodâm</i>	<i>key</i>	<i>kojâ</i>
miért?		hogyan?	mennyi?	
<i>cherâ</i>		<i>chetour</i>	<i>chand / cheqadr</i>	

10. táblázat. Kérdőszavak.

Panâhi-ast? (ez Panahi úr háza?; *manzel*: ház). A *magar* (de) szóval lehet jelezni (általában a mondat elején), ha a kérdésre ellentétes választ várunk (állító igére tagadást, tagadóra állítást), pl. *magar film-e „jodâi-ye Nâder az Simin”-râ nadide-id?* *cherâ, dide-am* (de hát nem láttad a „Nader és Simin – egy elválás történe” c. filmet? de, láttam; *film*: film, *jodâ*: különálló → *jodâi*: elválás, *didan/bin-*: lát, *cherâ*: de), *magar Rostam pesar-e khod-râ shenâkht?* *nakheyr, u-râ nashenâkht* (hát felismerte Ruzstem a saját fiát? nem, nem ismer-te fel őt; *pesar*: fiú, *shenâkhtan/shenâs-*: [fel]ismer, *nakheyr*: nem). Állító ige után a mondatvégi *magar na* helyeslést vár, pl. *dokhtar’amu-ye shomâ aknun dar Englestân-ast, magar na?* *bale, dar dâneshgâh-e Âksford dars mikhânad* (az unokahúgod most Angliában van, ugye? igen, az Oxford Egyetemen tanul; *dokhtar*: lány, *’amu*: apai nagybácsi → *dokhtar[e]’amu*: unokanővér, *aknun*: most, *bale*: igen, *dâneshgâh*: egyetem, *dars*: lecke, *khândan/khân-*: olvas → *dars khândan*: tanul).

A legfontosabb kérdőszavakat a 10. táblázat foglalja össze. A *che* főnév előtt „milyen” értelmet kap, pl. *che telfon-e hamrâh-i dârid?* (önnek milyen mobiltelefonja van?; *telfon*: telefon, *râh*: út → *hamrâh*: útitárs → *telfon-e hamrâh*: mobiltelefon). A *che* és *ki* kérdőszavak a létige *-ast* alakjával egybeolvadnak és rendre *chist* illetve *kist* lesz belőlük. A *ki hastid?* (ön kicsoda?) kérdés is általában *kistid?*-re rövidül.

A *chand* után egyszámú főnév helyezhető, míg a *cheqadr* (*qadr*: mérték) magában használatos, pl. *cheqadr tul keshid?* (mennyi [ideig] tartott?; *tul*: hosszúság, *keshidan*: húz → *tul keshidan*: tart, húzódik).

Néhány kérdőszónak többesszáma is van, pl. *chehâ* (mi minden?), *kojâhâ* (hol mindenhol?).

12. Mondattípusok

A perzsa mondat (kiemelés nélküli) szórendje a következő:

időhatározó + alany + tárgy + mód + hely + ige,

de ha van modális ige, akkor az általában az alany után kerül, pl. *sâl-e âyande dokhtar-am shâyad be kudakestân beravad* (jövőre a lányom talán óvodába megy; *sâl*: év, *âmadan/â-*: jön, *dokhtar*: lány, *kudak*: kisgyerek → *kudakestân*: óvoda, *raftan/rav-*: megy). A közvetlen tárgy rendszerint megelőzi a közvetettet, pl. *nâme-râ be u dâdam* (odaadtam neki a levelet; *nâme*: levél). A kérdőszavak az igehez közel kerülnek, kivéve a *cherâ* (miért), ami a mondat elején szokott állni, pl. *diruz bâ Amir kojâ namâz khândid?* (tegnap ön hol imádkozott Amirral?; *diruz*: tegnap, *namâz*: ima, *khândan*: olvas, énekel, tanul → *namâz khândan*: imádkozik), *diruz dar masjid-e Jâme bâ ki namâz khândid?* (tegnap ön a Jameh mecsetben kivel imádkozott?; *masjed*: mecset), *cherâ diruz dar masjid-e Jâme namâz khândid?* (tegnap ön miért a Jameh mecsetben imádkozott?).

Főnévi állítmányú mondatokban az állítmány, ha nincsen módosítva, mindig határozott egyesszámban áll, pl. *ânhâ sarbâz-and* (ők katonák; *sarbâz*: katoná). Ha viszont módosított, akkor mindig határozatlan, és számban egyeztetett, pl. *ânhâ sarbâzân-e shojâ'-i hastand / ânhâ sarbâzân-i shojâ'-and* (ők bátor katonák; *shojâ'*: bátor). Tagadásnál a határozatlanságot jelző *-i* csak a melléknév után jöhet, tehát *ânhâ sarbâzân-e shojâ'-i nistand* (ők nem bátor katonák), de az **ânhâ sarbâzân-i shojâ' nistand* nem helyes. Irodalmi stílusban az állító ige gyakran a főnév és melléknév közé kerül, pl. *ânhâ sarbâzân-i-and shojâ'* (ők bátor katonák).

12.1. Alárendelő mellékmondatok

A mellékmondatot a *ke* (ami, aki) szócska vezeti be. A szó, amit a mellékmondat magyaráz, mindig határozatlan, de ha a főmondatbeli szerepe tárgy, akkor megkapja a *-râ* szuffixumot is, pl. *ân mard-i ke bâ shomâ sohbat kard kist?* (ki az a férfi, aki önnel beszélt?; *mard*: férfi, *sohbat kardan*: beszél), *palang-i-râ ke injâ bud nadidi?* (nem láttad a leopárdot, ami itt volt?; *palang*: leopárd, *didan/bin-*: lát).

Ha a mellékmondatban a hivatkozott szó nem alany, akkor az *ân* szóval (többesszámban *ânhâ*, embernél *u* ill. *ishân*) lehet rá utalni, pl. *parde-i ke az ân ta'rif kardam* (a függöny, amiről beszéltem; *parde*: függöny, *ta'rif kardan* [az]: beszél [valamiről]). Ha tárgy, akkor (informális szövegben) a *-râ* szuffixum visszacsúszhat a főmondatba, vagy akár el is hagyható a visszahivatkozás, pl. *sâkhtemân-i ke nemitavân [ân-râ] sâkht / sâkhtemân-i-râ ke nemitavân sâkht* (az épület, amit nem lehet megépíteni; *sâkhtemân*: épület, *sâkhtan/sâz-*: épít).

A főmondat mellékmondat utáni része nem állhat pusztán a létigéből. Ilyen esetekben a főigét a *ke* elé teszik, pl. *Farhâd hajjâr-i bud ke Shirin-râ dust dâsht* (Farhad egy kőműves volt, aki szerette Shirint; *hajjâr*: kőműves, *dust dâshtan*: szeret).

Amikor a főmondatban már egyértelmű az antecedens, és a mellékmondat csak plusz információt ad, akkor nem kell az *-i* szuffixum, pl. *Farhâd ke Shirin-râ dust dâsht hajjâr bud* (Farhad, aki szerette Shirint, kőműves volt).

Ha viszont nem egyértelmű, és a mellékmondat csak egy feltételt fogalmaz meg, akkor az alárendelt mondat igéje kötőmódba kerül, pl. *ja'be-i-râ ke betavânam in gardanband-râ dar ân bogzâram bedehid* (adjon egy dobozt, amibe bele tudom tenni ezt a nyakláncot; *ja'be*: doboz, *gardan*: nyak, *bastan/band*: összeköt → *gardanband*: nyaklánc, *gozâshtan/gozâr-*: rak, helyez, *dâdan/deh-*: ad), vö. *ja'be-i-râ ke mitavânam in gardanband-râ dar ân bogzâram bedehid* (adja ide a dobozt, amibe bele tudom tenni ezt a nyakláncot).

A *ke* egyéb funkciói

A *ke* lehet „amikor” értelmű időhatározó, pl. *kâr-am-râ ke tamâm kardam be khâne bar gashtam* (amikor befejeztem a munkámat, hazamentem; *kâr*: munka, *tamâm kardan*: befejez, *khâne*: ház, *bar gashtan*: visszatér). Ezekben a mondatokban a *ke* mindig az első tagmondathoz tartozik, kivéve amikor egy hosszabb cselekvés megszakításáról van szó, pl. *dar hamâm budam ke nâgahân âb qat' shod* (a fürdőszobában voltam, amikor hirtelen elzárták a vizet; *hamâm*: fürdő[szoba], *nâgahân*: hirtelen, *âb*: víz, *qat' shodan*: megszakad, szétvágódik).

A *ke* nem állhat mondat elején; ha a mondat csak egy igéből áll, akkor egy személyes névmást szúrnak be elé, pl. *dânesshju ke budi* (amikor egyetemista voltál; *dânesshju*: egyetemista), *u ke khâbid* (amikor elaludt; *khâbidan*: elalszik).

Az „amint . . . , rögtön . . .” típusú mondatokat úgy fejezik ki, hogy „[szinte] még nem . . . , amikor . . .”, pl. *hanuz az otobus piâde nashode budam ke be davidan shoru' kardam* (alig szálltam le a buszról, elkezdtem futni; *hanuz*: még [nem], *otobus*: busz, *piâde*: gyalog → *piâde shodan*: [járműről] leszáll, *davidan*: fut, *shoru' kardan* [be]: elkezd [valamit csinálni]).

A *ke* ezenkívül „hogy” jelentéssel is bír, pl. *fekr mikonid ke tavajjoh-e hame dar jalse be su-ye shomâ jalb shode-ast* ([ön] azt gondolja, hogy az ülésen mindenkinek a figyelme öntre irányul; *fekr*: ötlet, gondolat → *fekr kardan*: gondol, *tavajjoh*: figyelem, *hame*: minden[ki], *jalse*: ülés, *su*: irány, *jalb kardan*: vonz, csábít).

12.2. Kiemeléses mondat szerkezet

Kedvelt szerkesztési mód, hogy a mondat legfontosabb elemét (annak funkciójától függetlenül) a mondat elejére rakják témajelölőként, és utána személyes névmással visszahivatkoznak rá. A kiemelt mondatrész jellemzően elég bonyolult, és a szokásos helyén megzavarná a mondat folyását, pl. *ân pirzan-i ke chand sâl-e pish be man fârsi yâd dâd, har hafte az u didan mikonam* (minden héten meglátogatom azt a nénit, aki néhány évvel ezelőtt perzsát tanított nekem; *pir*: öreg, *zan*: nő → *pirzan*: néni, *chand*: néhány, *sâl*: év, *-e pish*: ezelőtt, *fârsi*: perzsa nyelv, *yâd*: emlékezet → *yâd dâdan*: tanít, *har*: minden, *hafte*: hét, *didan/bin-*: néz → *didan kardan* [az]: meglátogat [valakit]). A szokásos szórenddel a mondat így nézne ki: *har hafte az ân pirzan-i ke chand sâl-e pish be man fârsi yâd dâd didan mikonam*.

12.3. Feltételes mondatok

A feltételes mondatokat az *agar* (ha) szó vezeti be, de elhagyható. Amikor a feltétel biztosan teljesül, jelenidőt használunk, pl. *agar be dokân miravi, nân-ham beklar* (ha [úgyis] méz a boltba, vegyél kenyeret is; *dokân*: bolt, *raftan/rav-*: megy, *nân*: kenyér, *kharidan*: vásárol); amikor kételyeink vannak, akkor pedig kötőmódot vagy múltidőt, pl. *agar fardâ havâ khub bâshad/bud, be kuhestân beravim* (ha holnap jó [lesz] az idő, menjünk a hegyekbe; *fardâ*: holnap, *havâ*: levegő, időjárás, *khub*: jó, *kuh*: hegy → *kuhestân*: hegyes terület). Ha a feltétel a múlttra vonatkozik, múltidejű kötőmódot kell használni, pl. *agar dishab nakhâbide bâshand, bâyad kheyli khaste bâshand* (ha tegnap éjjel nem aludtak, akkor biztosan nagyon fáradtak; *dishab*: tegnap éjjel, *khâbidan*: alszik, *kheyli*: nagyon, *khaste*: fáradt).

Lehetetlen feltételnél mind a feltétel, mind a következmény folyamatos múltidőbe kerül (vagy kollokvialisabban befejezett múltidőbe), pl. *agar khâhesh mikardand, be ânâ midâdam* (ha kérték volna, odaadtam volna nekik / ha kérték [de nem fogják], odaadnám nekik; *khâhesh*: kérés → *khâhesh kardan*: kér, *dâdan/deh-*: ad), *agar ziâd sigâr dud nakarde bud, hanuz ziste bud* (ha nem cigarettázott volna sokat, még élne; *ziâd*: sok[at], *sigâr*: cigaretta, *dud*: füst → *dud kardan*: dohányzik, *hanuz*: még, *zistan/zi-*: él).

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
<i>sefr</i>	<i>yek</i>	<i>do</i>	<i>se</i>	<i>chahâr</i>	<i>panj</i>	<i>shesh</i>	<i>haft</i>	<i>hasht</i>	<i>noh</i>	<i>dah</i>	
11		12		13		14		15		16	
<i>yâzdah</i>		<i>davâzdah</i>		<i>sizdah</i>		<i>chahârdah</i>		<i>pânzdah</i>		<i>shânzdah</i>	
17		18		19		20	30	40		50	
<i>hivdah</i>		<i>hizdah</i>		<i>nuzdah</i>		<i>bist</i>	<i>si</i>	<i>chehel</i>		<i>panjâh</i>	
60	70		80			90		100	200		300
<i>shast</i>	<i>haftâd</i>		<i>hashtâd</i>			<i>navad</i>		<i>sad</i>	<i>devist</i>		<i>sisad</i>
400		500		600/...		1000	2000/...		1 000 000		
<i>chahârsad</i>		<i>pânsad</i>		... <i>sad</i>		<i>hezâr</i>	... <i>hezâr</i>		<i>milyun</i>		

11. táblázat. Számok.

	1.	2.	3.	4.	...-dik
Melléknév	<i>avval / nokhost</i>	<i>dovvom</i>	<i>sevvom</i>	<i>chahârom</i>	... <i>om</i>
Határozó	<i>avvalan</i>	<i>sâniyan</i>	<i>sâlesan</i>	<i>râbe'an</i>	–

12. táblázat. Sorszámnevek.

13. Számok

Az alapszámok a 11. táblázatban találhatók. Húsz felett az egyes tagokat az *-o* (és) köti össze, pl. *devist-o nuzdah milyun-o pânsad-o hashtâd-o haft hezâr-o sisad-o shesh* (219587306). Amikor valaminek a számosságáról beszélünk, a szám után – különösen közvetlenebb stílusban – egy számlálószt is be szokás illeszteni. Ez kis dolgokra a *dâne* (mag), emberekre pedig a *nafar* (személy); a *tâ* számlálószt bármire használható, a kicsit formálisabb *'adad* csak tárgyakra, pl. *do nafar* (két személy), *chahâr tâ divâr* (négy fal; *divâr*: fal). Sok más is létezik, de a mindennapi használatban ezek a leggyakoribbak. Személyeknél a *tâ* a gyakoribb, ha főnévvel együtt szerepel, pl. *se tâ khâhar* (három nővér; *khâhar*: nővér). A mértékegységek és az időt ill. alkalmat kifejező szavak elé nem kerülhet számlálószt, pl. *dah kilu* (tíz kiló; *kilu*: kiló), *sad daf'e* (százszor; *daf'e*: alkalom).

A sorszámnevek az első háromtól eltekintve a hangsúlyos *-om* szuffixummal szabályosan képződnek, ld. 12. táblázat. A 2-re és 3-ra végződők ugyanúgy viselkednek, mint a 2-es és 3-as, pl. *bist-o dovvom* (22-dik), de *si-o yekom* (31-dik) és *sizdahom* (13-dik). A sorszámok melléknevek, tehát a főnévhez *ezâfe*-vel kapcsolódnak, pl. *'onsor-e panjom* (az ötödik elem; *'onsor*: elem), de mindegyikhez hozzátehető a szintén hangsúlyos *-in* szuffixum, mellyel már a főnév elé kerülnek. Itt jelentésbeli különbség is lehet: az *-in* végződés ideiglenes rendezést éreztet, amely nem az illető dolog szerves része, pl. *avvalin gushe* (az első sarok). Sorszámnevekre a *chandom[in]* kérdőszóval kérdezhetünk. Határozóként (először/elsőként/elsősorban stb.) az arab számokat használják, a táblázatban az első négy fel van tüntetve.

A tört számokat is sorszámnevek segítségével fejezik ki, pl. *do panjom* ($\frac{2}{5}$), de külön szó van a félre (*nim*), és néhány arab törtet is használnak, pl. *nesf* (fél), *sols* (harmad) és *rob'* (negyed). A százalékokat ... *dar sad* (százban a ...) alakban mondják, pl. *shast dar sad* (60%). Szorzókhöz a *barâbar* (azonos, egyenlő) szót alkalmazzák, pl. *panj barâbar* (ötszörös, ötször annyi), *do barâbar-e*

szombat	vasárnap	hétfő	kedd
<i>shambe</i>	<i>yekshambe</i>	<i>doshambe</i>	<i>seshambe</i>
szerda	csütörtök	péntek	milyen nap?
<i>chahârshambe</i>	<i>panjshambe</i>	<i>jom'e / âdine</i>	<i>chandshambe</i>

13. táblázat. A hét napjai.

ân qeymat (kétszer akkora ár; *qeymat*: ár).

Határozatlan mennyiségekre alkalmazható a [*yek*]*chand* (néhány), ami után egyesszám jön, esetleg határozatlan *-i* szuffixummal, pl. *chand sang-i* (néhány kő). Kicsit választékosabb stílusban fordított szerkezet is található, pl. *sang-i chand*. Nem megszámlálható dolgokra a *cheqadr* (valamennyi) szót használhatjuk, illetve „egy kevés” értelemben a *kam-i* és *qadr-i* szavakat. Nagyjából mennyiségek megadásánál két egymást követő számot egymás mellé rakunk, pl. *do se ruz* (2–3 nap; *ruz*: nap). A több (kevesebb) jelentésű *bishtar* (*kamtar*) a számot tartalmazó kifejezés után kerül, pl. *hezâr nafar bishtar* (több, mint ezer ember / ezer emberrel több).

13.1. Időpontok és időtartamok

Az órákat a *sâ'at* (óra) szóhoz *ezâfe*-vel kapcsolt számok adják, pl. *sâ'at-e yâzdah* (11 óra). A percek (*daqiqe*) az *-o* (és) kapcsolja hozzá, pl. *sâ'at-e yek-o dah daqiqe* (1:10). Hasonlóan hozzátehető a *rob'* (negyed[óra]) és a *nim* (fél[óra]) is. Az órák második felében azt szokás kifejezni, hogy mennyi kell még a következő órához, pl. *bist daqiqe be chahâr* (3:40). A háromnegyed kifejezhető a *rob' kam* (negyeddal kevesebb) hozzáadásával is, pl. *yek rob' be noh / sâ'at-e noh-o rob' kam* (8:45). Egy alternatíva a *gozashtan/gozar-* (múlik) ige használata, pl. *pânzdah daqiqe az hasht gozashte / rob' sâ'at az hasht gozashte* (8:15). Időtartamoknál a szám előre kerül, pl. *yek daqiqe-o bist-o haft sâniye* (1'27"; *sâniye*: másodperc). Gyakoriság kifejezésénél a tartalmazó időtartam határozatlan lesz, pl. *daqiqe-i se bâr* (percenként háromszor; *bâr*: alkalom).

Az egy adott esemény óta eltelt időt a *ke* (hogy) szócska segítségével fogalmazhatjuk meg, pl. *do sâ'at-ast ke injâ neshaste-am* (két órája itt ülök; *neshastan/neshin-*: leül), *yek sâl-ast ke shomâ-râ nadide-and* (egy éve nem látták önt; *sâl*: év, *didan/bin-*: lát).

13.2. Dátumok

A hét napjait a szombattól kezdve számolják, ld. 13. táblázat. Ezek elé kerülhet még *ezâfe*-vel a *ruz* (nap) szó, pl. *ruz-e doshambe* (hétfő). Hagyományosan a nap naplementekor kezdődik, ezért a *shab-e jom'e* a csütörtök estét jelenti (*shab*: este), de hátulra helyezve a „normális” értelmet kapjuk, pl. *jom'e shab* (péntek este).

A dátumok képlete a következő:

[hét napja] + ⟨nap sorszáma⟩ -e + ⟨hónap⟩ + [sâl] -e + ⟨évszám⟩ [-e ⟨naptártípus⟩],

ahol a szögletes zárójelben levő kifejezések elhagyhatóak, pl. *shambe bist-o hashtom-e novâmr-e do hezâr-o pânzdah-e milâdi* (i.sz. 2015. november 28-a szombat).

márc-ápr	ápr-máj	máj-jún	jún-júl	júl-aug	aug-szept
<i>farvardîn</i>	<i>ordibehesht</i>	<i>khordâd</i>	<i>tir</i>	<i>mordâd</i>	<i>shahrivar</i>
szept-okt	okt-nov	nov-dec	dec-jan	jan-febr	febr-márc
<i>mehr</i>	<i>âbân</i>	<i>âzar</i>	<i>dey</i>	<i>bahman</i>	<i>esfand[yâr]</i>

14. táblázat. A perzsa naptár hónapjai.

január	február	március	április	május	június
<i>zhânviye</i>	<i>fevriye</i>	<i>mârs</i>	<i>âvril</i>	<i>me</i>	<i>zhu'an</i>
július	augusztus	szeptember	október	november	december
<i>zhu'iyè</i>	<i>ot / ut</i>	<i>septâmr</i>	<i>oktoabr</i>	<i>novâmr</i>	<i>desâmr</i>

15. táblázat. A nemzetközi naptár hónapjai.

Naptárak

A perzsa világban három naptár is használatos: a perzsa, a nemzetközi, és a muszlim. Ez utóbbi holdnaptár, míg a másik kettő szoláris. A dátumokban a naptártípus megjelölésére rendre a következő kifejezéseket használják: *-e hejri-ye shamsi* (Nap-szerinti hidzsrái), *-e milâdi* (születés szerinti), és *-e hejri-ye gamari* (Hold-szerinti hidzsrái).

A perzsa naptár (14. táblázat) a tavaszi napéjegyenlőségkor kezdődik. Az első hat hónap 31 napos, a többi 30 napos, kivéve az utolsót, ami csak szökőévkor (4 évente), különben 29 napos. A hónapnevek után tehető a *mâh* (hónap) szó, a rövid nevéekkel gyakran használják, pl. *tirmâh*. Az évszakokat is eszerint számolják: *bahâr* (tavasz, 1–3), *tâbestân* (nyár, 4–6), *pâiz* (ősz, 7–9) és *zemestân* (tél, 10–12). Az éveket a hidzsrától számolják.

A nemzetközi naptár (15. táblázat) a francia hónapneveket használja. A kiejtés változó, próbálja követni a franciát.

A muszlim naptárat (16. táblázat) csak vallási ünnepek meghatározására használják. Az éveket itt is a hidzsrától számolják.

14. Szóképzés

A perzsa szókincs egy jelentős része más szavakból képzett. Néhány ilyen alakot már láthattunk a 7.7. és 8.1. pontokban. A képzés módjának felismerése segíthet a tanulásban, ezért érdemes megismernedni néhány gyakori szerkezettel:

- Igékből elvont főnevet képezhet a jelenidejű *tõ + [y]esh*, a múltidejű *tõ + âr*, illetve múlt- és/vagy jelenidejű tövek összekapcsolása *-o-* (és) segítségével, pl. *dânestan/dân-* (tud) → *dânesht* (tudás), *goftan/gu-* (beszél) → *goftâr* (beszéd) / *goftogu* (társalgás), *âmadan/â-* (jön) + *raftan/rav-* (megy) → *âmadoraft* (forgalom).

1. <i>moharram</i>	2. <i>safar</i>	3. <i>rabi'ol'avval</i>	4. <i>rabi'ossâni</i>
5. <i>jamâdiyol'avval</i>	6. <i>jamâdiyossâni</i>	7. <i>rajab</i>	8. <i>sha'bân</i>
9. <i>ramezân</i>	10. <i>shavvâl</i>	11. <i>ziqa'de</i>	12. <i>zihajje</i>

16. táblázat. A muszlim naptár hónapjai.

- A *-gar/-kâr/-chi* szuffixumok valamivel kapcsolatos foglalkozást jelölnek, ill. a *-bân* az adott helyen dolgozót, pl. *âhan* (vas) → *âhangar* (kovács), *khedmat* (szolgálat) → *khedmatkâr* (szolga), *post* (posta) → *postchi* (postás), *kashti* (hajó) → *kashtibân* (kapitány).
- A helyet kifejező szavak gyakran *-gâh/-[e]stân/-khâne* alakúak, pl. *istâdan/ist-* (megáll) → *istgâh* (állomás), *majâr* (magyar) → *Majârestân* (Magyarország), *âsh* (hagyományos sűrű leves) + *pokhtan/paz-* (főz) → *âshpaz* (szakács, ld. 7.7) → *âshpazkhâne* (konyha).
- Az *-ak* kicsinyítőképző élőkre (lehet lenéző vagy kedveskedő), a *-che* élettelen dolgokra használatos, pl. *mard* (ember) → *mardak* (alantas ember), *daryâ* (tenger) → *daryâche* (tó).
- Sok ige főnévből származik az *-idan* hozzátoldásával, pl. *dozd* (tolvaj) → *dozdidan* (lop).
- Némelyik tárgyatlan igéből tárgyast képezhetünk a jelenidejű tő utáni *-ândan* vagy *-ânidan* szuffixumokkal, pl. *khâb* (álom, alvás) → *khâbidan* (alszik) → *khâbân[i]dan* (elaltat, lefektet), *sukhtan/suz-* (ég) → *suzândan* (eléget, meggyújt).
- Főnévből képzett mellékneveknél és határozóknál gyakori az *-âne* (*-e* után *-gâne*) képző, pl. *shâ'er* (költő) → *shâ'erâne* (költői), *bachche* (gyerek) → *bachchegâne* (gyerekes).
- Az *-i* szuffixum, melyet már láttunk főnevek és melléknevek után (ld. 8.1), főnévi igenevekkel képességet, alkalmasságot fejez ki, pl. *didan/bin-* (lát) → *didani* (látványos, látható), *bâvar kardan* (elhisz) → *bâvar-nakardani* (hihetetlen).
- Az alapszóhoz átvitt értelemben kapcsolódó szavak sokszor *-e* végződést kapnak, pl. *haft* (7) → *hafte* (hét), *cheshm* (szem) → *cheshme* (forrás), *dast* (kéz) → *daste* (marok[nyí]). A számmal kiegészített főnevekből származó szavak is jellemzően *-e* végűek, pl. *sâl* (év) → *dahsâle* (10 éves), *charkh* (kör, kerék) → *docharkhe* (kerékpár).

15. Beszélt nyelv

A beszélt (iráni) perzsa nyelv lényeges eltéréseket mutat az írottal szemben, de néhány alapvető szabályosság figyelembe vételével a megértés nem ütközik komolyabb nehézségekbe.

15.1. Fonetikai változások

A legfeltűnőbb különbség, hogy az *ân* helyett majdnem mindenhol *un*-t találunk, pl. *khâne* → *khune* (de néhány szó kiejtése nem változik, pl. *Irân*). Időnként az *âm* is *um*-ra változik, pl. *kodâm* → *kodum*, és pár gyakori szóban az *-ar* végződés helyett *-e* lesz, pl. *digar* → *dige*.

	én	te	ő	mi	ti	ők
msh. után	-am	-i	[-esh] / -e	-im	-in	-an
mgh. után	-m	-y	-d	-ym	-yn	-n

17. táblázat. Személyragok a kollokviális nyelvben.

	én	te	ő	mi	ti	ők
Hosszú	<i>hastam</i>	<i>hasti</i>	<i>hast</i>	<i>hastim</i>	<i>hastin</i>	<i>hastan</i>
Rövid (msh./-i után)	-am	-i	-e	-im	-in	-an
Rövid (egyébként)	-m	-y	-st	-ym	-yn	-n

18. táblázat. A létige jelenidejű ragozása a kollokviális nyelvben.

A kiejtés egyszerűsödik: A *st* kiejtésben sokszor *ss*-é válik, a torokzárások pedig vagy teljesen kiesnek, vagy kötőhanggal helyettesítik őket. A magánhangzók közti és szó végi *h* hang általában eltűnik, ezen felül a többesszám is *-há* helyett *-á*, a *-ham* partikula pedig *-am* lesz.

A szó végi *-e* kiesik, ha magánhangzóval kezdődő szuffixum követi. Ennek az a következménye, hogy az egyszerű múltidőt és a befejezett jelent (egyesszám harmadik személytől eltekintve) csak a hangsúly különbözteti meg, pl. *raftam* [ˈraftam] és *rafte-am* [rafˈtam].

15.2. Igeragozás

A személyragokat a 17. táblázat foglalja össze. (Az írott nyelvtől különböző alakok félkövérrrel vannak szedve.) Egyesszám harmadik személyben a múltidejű tőhöz kapcsolható egy *-esh* személyrag, de a használata opcionális. Jelenidőben a személyrag mindig *-e*.

Ennek megfelelően a létige jelenidejű ragozása is más, ld. 18. táblázat. A létige hosszú alakjának használata sokkal gyakoribb, mint az írott nyelvben, kivéve egyesszám harmadik személyben.

A múltidejű tő általában nem változik (kivétel: *tavânestan/tavân-* → *tu-nest-*, de csak nem személytelen használatban), ellenben a jelenidejű töve sok igének más, pl. *goftan/gu-* → *g-*, *dâdan/deh-* → *d-*, *âvordan/âvar-* → *âr-*.

A folyamatosság érzékeltetésére az igét jelen- és múltidőben egyaránt a *dâsh-tan/dâr-* (birtokol) segédige megfelelő alakja előzi meg, pl. *man dâram miguyam va-shomâ dârin mishnavin* (én [éppen] mondom és ön [éppen] hallgatja; *shenidan/shenav-* → *shnav-*: hall, hallgat), *dâsht be televiziyon negâh mikard ke nâgahân bâ sedâ-ye boland gerye kard* ([éppen] tévét nézett, amikor hirtelen hangosan elsírta magát; *televiziyon*: televízió, *negâh kardan* [be]: néz [vmi], *nâgahân*: hirtelen, *sedâ*: hang, *boland*: magas/hangos, *gerye kardan*: sír). E folyamatos alakokat nem lehet tagadni.

15.3. Partikulák

A határozott tárgyat jelző *-râ* partikula mássalhangzó után *-o*, magánhangzó után *-ro* lesz (beszélőtől függően lehet *-e/-re* is), pl. *pari-ro* (a tündért; *pari*: tündér), *man-o* (engem). Amikor az *-am* partikula követi, akkor teljesen kiesik, pl. *un-am* (az[t] is). Jelenthet hely- vagy időhatározót, pl. *donyâ-ro gashtan* (bejárták a világot; *donyâ*: világ, *gashtan/gard-*: fordul, barangol), *tamum-e*

Klasszikus	<i>a</i>	<i>ā</i>	<i>i</i>	<i>ī</i>	<i>ē</i>	<i>u</i>	<i>ū</i>	<i>ō</i>	<i>aw</i>	<i>ay</i>
Kiejtés	á	á	i	í	é	u	ú	ó	áw	áj
Modern	<i>a/-e</i>	<i>â</i>	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>u</i>	<i>ow</i>	<i>ey</i>

19. táblázat. A klasszikus nyelv magánhangzó-rendszere. (Az „á” rövid „áj” hangot jelöl.)

shab-o khâbidam (átaludtam az egész éjszakát; *tamum [tamâm]*: teljes, *shab*: este/éjjel, *khâbidan*: alszik).

A *ke* szócska használható kiemelésre is, ilyenkor mindig a kiemelt szó után kerül, pl. *bâ man ke khodâhâfezi kard* (tőlem búcsúzott el; *khodâ*: isten, *hâfez*: védelmező → *khodâ hâfez* (Isten óvjon) → *khodâhâfezi kardan*: elbúcsúzik), vö. *bâ man khodâhâfezi kard* (elbúcsúzott tőlem).

15.4. Birtokragok

A birtokos szuffixumok magánhangzó után elvesztik a kezdő magánhangzójukat, pl. *qâli-m* (a szőnyegem; *qâli*: szőnyeg), *mâhi-mun* (a halunk; *mâhi*: hal). Igéhez kapcsolva tárgyat is jelölhetnek; összetett igénél a főnévi részhez csatlakoznak, pl. *dîdam-et* (láttalak téged; *didan/bin-*: lát), *gush-esh kardan* (meghallgatták [azt/őt]; *gush*: fül → *gush kardan*: hallgat).

Egy korábban említett főnévhez kapcsolt egyszám harmadik személyű *-[e]sh* szuffixum lehet „a szóban forgó ...” jelentésű is.

15.5. Elöljárószók

A *dar* elöljárószó szerepét a *tu* vagy *tu-ye* tölti be, és a helyhatározók jellemzően az ige után kerülnek. A pozíciót illetve valami felé irányuló mozgást kifejező esetekben az elöljárószó általában el is marad, pl. *gozâshti [tu[-ye]] yakhchâl?* (beraktad a hűtőszekrénybe?; *gozâshstan/gozâr* → *[g]zâr-*: rak, *yakh*: jég, *châl*: üreg → *yakhchâl*: hűtőszekrény).

Az elöljárószókhoz is kapcsolódhatnak birtokos szuffixumok. Ilyenkor a *be* és *bâ* rendre *beh-* és *bâhâ-* alakra változnak, pl. *behet* (neked, hozzád), *bâhâturn* (veletek).

16. Klasszikus nyelv

A klasszikus nyelv kiejtése különbözött a mai iráni kiejtéstől, és több magánhangzóval rendelkezett. A 19. táblázatban fel vannak tüntetve a klasszikus magánhangzók modern megfelelői – az *a* hang differenciálódott, mivel szó végén *-e* lett belőle, ugyanakkor az *ī* és *ē*, valamint az *ū* és *ō* egybeolvadtak a modern *i* és *u* hangokká, így pl. a *shēr* (oroszlán) és *shūr* (tej) szavakból egyaránt *shūr* lett (a dari és tádzsik jobban megtartotta az eredeti magánhangzó-rendszert). Iránban a klasszikus szövegek felolvasásánál a modern kiejtést használják, ezért a továbbiakban itt is csak ezzel foglalkozunk.

16.1. Partikulák

A *cho* vagy *chon* partikula sokféleképp értelmezhető, a legfontosabb jelentései: amikor, ha, mint, mert, hogyan.

A *-râ* partikula jelölhet részesesetet is, pl. *dar khâb bodam ma-râ kheradmand-i goft* [Khayyâm] (álomban mondta nekem egy bölc; *khâb*: álom, *bodam*: [= *budam*], *kheradmand*: bölc, *goftan/gu-*: mond). A létigével együtt ezzel birtoklás is kifejezhető, pl. *az âmadan-am nabud gardun-râ sud* [Khayyâm] (a jöttömmel nem volt az Égnek haszna; *âmadan/â-*: jön, *gardun*: égbolt, *sud*: haszon). Az utótagos személyes névmások szintén jelölhetnek részesesetet, és – különösen versekben – nem feltétlenül ahhoz a szóhoz kapcsolódnak, amelyekre vonatkoznak, pl. *mey khor ke hezâr bâr bish-et goftam / bâz âmadan-et nist cho rafti rafti* [Khayyâm] (igyál bort, mert több, mint ezerszer mondtam neked, hogy nem fogsz visszajönni: amikor elmentél, elmentél; *mey*: bor, *khordan*: eszik/iszik, *bâr*: alkalom, *bâz âmadan*: visszajön, *raftan/rav-*: megy). Itt az első *-et* valójában a *goftam*-hoz tartozik.

Időnként a *-râ* helyett a *mar ...-râ* szerkezetet használják, pl. *ze morqân mar ân-râ ke bod nik-e tâz / cho bâz-o cho shâhin-e gardan-farâz* [Ferdowsi] (a madarak közül azt [választotta ki], amelyik jól repül, mint a héja vagy a gögös sólyom; *ze*: [= *az*], *morq*: madár, *bod*: [= *bud*], *nik*: jó, *tâz*: vágta, *bâz*: héja, *shâhin*: sólyom, *gardan*: nyak, *farâz*: magas → *gardan-farâz*: gögös).

Megszólításkor a név után kerülhet a *-[y]â* szuffixum, pl. *Hâfez-â* (ó Háfiz). Párbeszédben a *goftan/gu-* (mond) ige is kaphat ilyen toldalékot (*goftâ*), ilyenkor úgy fordítható, hogy „válaszolta”.

16.2. Elöljárószók

A *be* elöljárószó névmások előtt *bed-* lesz, pl. *be in* → *bedin* – néhány kifejezésben ez a modern nyelvben is megmaradt, pl. *bedin vasile* (ezáltal; *vasile*: eszköz). Néhány elöljárószó a *be* segítségével körbe is veheti a szót, amire vonatkozik, pl. *be masjed andar* (a mecsetben; *masjed*: mecset, *andar*: -ban/-on).

16.3. Igeragozás

A tiltásoknál a tagadó prefixum *ma-*, pl. *besyâr makhor va-rad makon fâsh masâz* [Khayyâm] (ne igyál sokat és ne ellenkezz és ne locsogj; *besyâr*: sok, *khordan*: iszik/eszik, *rad kardan*: ellenkezik, *fâsh sâkhtan/sâz-*: világossá tesz, titkot elmond).

A klasszikus nyelvben nincsen sem kötőmód, sem befejezett igeidők. A befejezett aspektust a *be-* prefixummal lehet jelölni, de nem kötelező. Ez erősíti az egyszeri, pillanatnyi, végleges cselekvés érzetét, pl. *begoft: ânjâ pariruyân-e naqz-and / cho gel besyâr shod pilân belaqzand* [Sa'di] (mondta: ott gyönyörű tündéarcúak vannak, és amikor nagy a sár, az elefántok [is] elcsúsznak; *goftan/gu-*: mond, *pari*: tündér, *ruy*: arc → *pariruy*: tündéarcú, *naqz*: gyönyörű, *gel*: sár, *pil*: elefánt, *laqzidan*: elcsúszik).

A folytonosságot a *mi-* prefixum helyett a *hami* szócska jelzi, ami szintén opcionális, és nem feltétlenül kerül az ige elé, pl. *didim ke bar kongere-ash fâkhte-i / beshaste hami goft ke ku-ku-ku-ku* [Khayyâm] (láttuk, hogy egy gerle a [bástyafal] csipkéjén ülve azt mondogatta, hogy kú-kú-kú-kú; *didan/bin-*: lát, *kongere*: csipkés, *fâkhte*: gerle/kakukk, *neshastan/neshin-*: leül).

A múltidejű habituálist és a kontrafaktuálist a múltidőhöz kapcsolt *-i* szuffixummal fejezhetjük ki, pl. *gar be já-ye nân-esh andar sofre budi âftâb / tâ qiyâmat ruz-e rowshan kas nadidi dar jahân* [Sa'di] (ha kenyér helyett a Nap lett volna az abroszán, a feltámadásig nem látott volna senki a világon fényes napot; *gar*: [=agar], *be já-ye* . . .: [valami] helyett, *nân*: kenyér, *andar*: -ban/-on, *sofre*: [földre terített] abrosz, *âftâb*: Nap, *qiyâmat*: feltámadás, *ruz*: nap, *rowshan*: fényes, *jahân*: világ).

Az archaikus elbeszélő múltidő képzéséhez a múltidejű tő és a személyrag közé beékelődik a létigéből származó hangsúlyos *-ast-* infixum, pl. *hamânâ zamân âmadastam farâz / v-az in bâr bordan nayâbam javâz* [Ferdowsi] (biztosan elértem már a [szülés] idejét, de nem kapok engedélyt [megszabadulni] e teher hordásától; *hamânâ*: biztosan, *zamân*: idő, *farâz âmadan/â-*: megközelít, *v-az*: [= va az], *bâr*: teher, *bordan/bar-*: cipel, *yâftan/yâb-*: megszerez, *javâz*: engedély). Kombinálható a habituális/kontrafaktuális *-i* szuffixummal is.

A létige régi jelen idejű alakjai szabályosan képződnek a *bov-* tő alapján (*bovam, bovi, . . .*). Tagadásban a tő lehet *na-* is, de egyesszám harmadik személyben rendhagyóan *nist* (*nabovam/nayam, nabovi/nai, nabovad/nist, . . .*).

Létezik egy óhajtó mód, de csak egyesszám harmadik személyben, amit a jelenidejű tőhöz kapcsolt *-âd* jelez. A létige rendhagyón *bâd* alakú lesz, pl. *yâ-rab mabâd kas-râ makhdum-e bi-'enâyat* [Hâfez] (ó Istenem, ne legyen az embernek szívtelen ura; *yâ-rab*: ó Istenem [arab], *makhdum*: úr, *'enâyat*: kegy).

17. Szemelvények

Az alábbiakban néhány rövid szemelvény található szöszedettel. Ahol a szó ragozott alakban szerepel, a szótári alak is fel van tüntetve alatta. Jelölések: E (*ezâfe*), I (határozatlanság-jelölő), R (határozott tárgyjelölő).

17.1. Ferdowsi

Az első példa pár sor Firdauszi (X–XI. sz.) egyetlen fennmaradt művéből, a Királyok könyvéből (*shâhnâme*; *shâh*: király, *nâme*: levél, írott mű). A kissé mámoros, éppen nyugovóra térő Rusztemhez váratlanul belép (szolgálója kíséretében) a gyönyörű Tahmíne:

<i>pas-e</i>	<i>bande</i>	<i>andar</i>	<i>yek-i</i>	<i>mâh-ruy</i>	
mögött.E	szolga	bent	egy.I	hold.arc	
<i>cho</i>	<i>khoshid-e</i>	<i>tâbân</i>	<i>por az</i>	<i>rang-o</i>	<i>buy</i>
		<i>tâbidan</i>			
mint	Nap.E	fénylik	tele . . .-val	szín.és	szag
<i>do</i>	<i>abru</i>	<i>kamân-o</i>	<i>do</i>	<i>gîsu</i>	<i>kamand</i>
két	szemöldök	új.és	két	hajfürt	pányva
<i>be</i>	<i>bâlâ</i>	<i>be kerdâr-e</i>	<i>sarv-e</i>	<i>boland</i>	
-ra	termet	módján.E	ciprus.E	magas	
<i>ravân-esh</i>	<i>kherad</i>	<i>bud-o</i>	<i>tan-jân-e</i>	<i>pâk</i>	
		<i>budan/bâsh-</i>			
szellem.övé	bölcs	(létige).és	test.lélek.E	tiszta	

<i>to</i>	<i>gofti</i>	<i>ke</i>	<i>bahre</i>	<i>nadârad</i>	<i>ze</i>	<i>khâk</i>
	<i>goftan/gu-</i>			<i>dâshtan/dâr-</i>		
te	mond	hogy	darab	birtokol	-ból	föld

Szó szerinti fordítás

A szolgáló mögött be[lépett] egy holdarcú,
mint a fényes nap, tele színnel és illattal.
Két szemöldök[e] íj, és két hajfürt[je] pányva,
termetre olyan, mint a magas ciprus,
szelleme bölcs volt, tiszta test és lélek,
azt mondanád, hogy nincs benne egy darab [sem] a földből.

Műfordítás

S egy másik, csodás lányka lépdelt vele,
naporcáju, illattal, fénnel tele.
A hajfürtje hullámos: pányva ha száll;
szemöldíve íj, maga ciprussudár;
sugárzó okosság, merő tisztaság:
hogy nincs benne tán földi, azt mondanád.
— (Devecseri Gábor fordítása)

17.2. Hâfez

A második példa Háfiz (XIV. sz.) egy négysoros verse (*robâ'i*):

<i>mâh-i</i>	<i>ke</i>	<i>nazîr-e</i>	<i>khod</i>	<i>nadârad</i>	<i>be</i>	<i>jamâl</i>
				<i>dâshtan/dâr-</i>		
hold.I	ami	pár.E	maga	birtokol	-ra	szépség
<i>chon</i>	<i>jâme</i>	<i>ze</i>	<i>tan</i>	<i>bar keshad</i>	<i>ân</i>	<i>moshkin</i>
				<i>bar keshidan</i>		<i>khâl</i>
ha	ruha	-ról	test	levesz	az	fekete
						anyajegy
<i>dar</i>	<i>sîne</i>	<i>del-esh</i>	<i>ze</i>	<i>nâzoki</i> ⁴	<i>betvân</i>	<i>did</i>
					<i>tavânestan/tavân-</i>	<i>didan/bin-</i>
-ban	mell	szív.övé	-tól	törekenység	lehet	lát
<i>mânande-ye</i> ⁵	<i>sang-e</i>	<i>khâre</i>	<i>dar</i>	<i>âb-e</i>	<i>zolâl</i>	
hasonlóan.E	kő.E	gránit	-ban	víz.E	kristályos	

Szó szerinti fordítás

[Olyan, mint] a hold, melynek nincs párja szépségben,
ha ruháját testéről leveszi az a fekete anyajegy[ű].
Törekenysége miatt mellében a szíve látható,
mint egy gránitkő a kristálytiszta vízben.

⁴A *nâzok* (törekeny) szóból.

⁵A *mânestan/mân-* (hasonlít) szóból.

Műfordítás

Mint páratlan szépségű hold, olyan ő,
arcán anyajeggyel, ha levetkőzik e nő.
Mellén, bizony oly törekeny, átsejlik a szív,
mint kristálytisza vízben egy gránitkő.

17.3. Népmesék

Az alábbi két mese egy külföldieknek szánt perzsa olvasókönyvből származik [12]:

Az ostoba kádi

<i>shab-i</i>	<i>qâzi</i>	<i>dar</i>	<i>ketâb-i</i>	<i>did</i>	<i>ke</i>	<i>har</i>	<i>kas-i</i>
este.I	kádi	-ban	könyv.I	<i>didan/bin-</i> lát	hogyan	minden	személy.I
<i>ke</i>	<i>sar-e</i>	<i>kuchek-o</i>	<i>rish-e</i>	<i>derâz</i>	<i>dârad</i>	<i>ahmaq-ast.</i>	
aki	fej.E	kicsi.és	szakáll.E	hosszú	<i>dâshtan/dâr-</i> birtokol	ostoba.(léti)	
<i>qâzi</i>	<i>sar-e</i>	<i>kuchek</i>	<i>dâsht-o</i>	<i>rish-esh</i>	<i>besyâr</i>	<i>derâz</i>	
kádi	fej.E	kicsi	<i>dâshtan/dâr-</i> birtokol.és	szakáll.övé	nagyon	hosszú	
<i>bud.</i>	<i>bâ</i>	<i>khod</i>	<i>goft:</i>	<i>„sar-am-râ</i>	<i>bozorg</i>		
<i>budan/bâsh-</i> (léti)	-val	maga	<i>goftan/gu-</i> mond	fej.enyém.R	nagy		
<i>nemitavânâ</i>		<i>bokonam,</i>	<i>likan</i>	<i>rish-am-râ</i>	<i>kutâh</i>		
<i>tavânestan/tavân-</i> képes		<i>kardan/kon-</i> csinál	de	szakáll.enyém.R	rövid		
<i>khâham kard.</i> ”	<i>meqrâz-râ</i>	<i>jostoju kard</i> ⁶ ;	<i>peydâ nakard.</i>				
<i>kardan/kon-</i> csinál	olló.R	<i>jostoju kardan/kon-</i> keres	<i>peydâ kardan/kon-</i> megtalál				
<i>nâchâr</i> ⁷	<i>nesf-e</i>	<i>rish-e</i>	<i>khod-râ</i>	<i>dar</i>	<i>dast</i>	<i>gereft,</i>	
kénytelen	fél.E	szakáll.E	maga.R	-ban	kéz	<i>gereftan/gir-</i> fog	
<i>va-nesf-e</i>	<i>dîgar-râ</i>	<i>nazdik-e</i>	<i>cherâq</i>	<i>bord.</i>	<i>chon</i>	<i>muhâ</i>	
és.fél.E	másik.R	közel.E	lâmpás	<i>bordan/bar-</i> visz	amikor	<i>mu</i> szór	
<i>âtash gereft</i> ⁸ -o	<i>sho'le</i>	<i>be</i>	<i>dast-e</i>	<i>u</i>	<i>resid,</i>	<i>rish-râ</i>	
<i>âtash gereftan/gir-</i> meggyullad.és	láng	-hoz	kéz.E	ő	<i>residan</i> érkezik	szakáll.R	
<i>rahâ kard,</i>	<i>va-tamâm-e</i>	<i>rish</i>	<i>sukht.</i>	<i>qâzi</i>	<i>besyâr</i>		
<i>rahâ kardan/kon-</i> elenged	és.teljes.E	szakáll	<i>sukhtan/suz-</i> ég	kádi	nagyon		

⁶A *jostan/ju-* (keres) szóból.

⁷A *nâ* (tagadás) és *châr* (mód, lehetőség) szavakból.

⁸Az *âtash* (tűz) és *gereftan/gir-* (fog) szavakból.

<i>sharmande</i>	<i>gardid,</i> <i>gardidan</i>	<i>be jahat-e</i>	<i>in</i>	<i>ke</i>	<i>ân</i>	<i>che</i>	<i>dar</i>
szégyenkező	válik	okán.E	ez	hogy	az	ami	-ban
<i>ketâb</i>	<i>neveshte</i> <i>neveshtan/nevis-</i>	<i>bud</i> <i>budan/bâsh-</i>			<i>mohaqqaq shod.</i> <i>mohaqqaq kardan/kon-</i>		
könyv	ír	(létige)			bebizonyít		

Fordítás

Egy este egy kádi egy könyvben azt olvasta, hogy mindenki ostoba, akinek kis feje és hosszú szakála van. A kádinak kis feje volt, és a szakála nagyon hosszú volt. Mondta magában: „A fejemet nem tudom nagyobbá tenni, de a szakállamat le fogom rövidíteni.” Kereste az ollót; nem találta. Kénytelen-kelletlen a fél szakállát a kezébe fogta, és a másik felét közel vitte a lámpához. Amikor a szőrzet meggyulladt és a láng a kezéig elért, elengedte a szakállat, és az egész szakáll leégett. A kádi nagyon elszégyellte magát, mivel az, ami a könyvben volt írva, bebizonyosodott.

A sah és a bölcs

<i>pâdeshâh-i</i>	<i>dâneshtmand-i-râ</i>		<i>khâst</i>	<i>va-goft:</i>	<i>„mikhâham</i>
sah.I	bölcs.I.R		<i>khâstan/khâh-</i>	<i>goftan/gu-</i>	<i>khâstan/khâh-</i>
			hívat	és.mond	akar
<i>to-râ</i>	<i>qâzi-ye</i>	<i>in</i>	<i>shahr</i>	<i>bokonam.”</i>	<i>dâneshtmand</i>
te.R	kádi.E	ez	város	<i>kardan/kon-</i>	<i>goft:</i>
			csinál	bölcs	<i>goftan/gu-</i>
					mond
<i>„lâyaq-e</i>	<i>in</i>	<i>mansab</i>	<i>nistam.”</i>	<i>pâdeshâh</i>	<i>porsid:</i>
alkalmas.E	ez	hivatal	<i>budan/bâsh-</i>	sah	<i>porsidan</i>
			(létige)		„cherâ?”
					miért
<i>javâb dâd</i> ⁹ :	<i>„agar</i>	<i>ân</i>	<i>che</i>	<i>goftam</i>	<i>râst</i>
<i>javâb dâdan/deh-</i>	ha	az	ami	<i>goftan/gu-</i>	<i>goftam,</i>
válaszol				mond	<i>goftan/gu-</i>
					igaz
					mond
<i>ma-râ</i>	<i>ma'zur bedârid</i> ¹⁰ ,	<i>va-agar</i>		<i>doruq goftam</i> ¹¹ ,	<i>doruqgu</i> ¹² -râ
én.R	<i>ma'zur dâshtan/dâr-</i>	és.ha		<i>doruq goftan/gu-</i>	
	elbocsát			hazudik	hazug.R
<i>qâzi</i>	<i>kardan</i>	<i>maslahat</i>	<i>nist.”</i>	<i>pâdeshâh</i>	<i>'ozr-e</i>
kádi	<i>kardan/kon-</i>	ajánlatos	<i>budan/bâsh-</i>	sah	mentség.E
	csinál		(létige)		
<i>dâneshtmand-râ</i>	<i>pasandid,</i>	<i>va-u-râ</i>		<i>ma'zur dâsht.</i>	
bölcs.R	<i>pasandidan</i>	és.ő.R		<i>ma'zur dâshtan/dâr-</i>	
	kedvel			elbocsát	

⁹A *javâb* (válasz) és *dâdan/deh-* (ad) szavakból.

¹⁰Ebben az igében a *dâshtan* kaphat *mi-/be-* prefixumokat.

¹¹A *doruq* (hazugság) és *goftan/gu-* (mond) szavakból.

¹²Szintén.

Fordítás

Egy sah magához hívatott egy bölcsöt, és mondta [neki]:

– „Meg akarlak tenni e város kádijának.”

– „Nem vagyok megfelelő erre a hivatalra.” – mondta a bölcs.

– „Miért?” – kérdezte a sah.

– „Ha azt, amit mondtam, igazán mondtam, bocsásson el engem, és ha hazudtam, akkor nem ajánlatos egy hazugot kádivá tenni.” – válaszolta.

A sahnak tetszett a bölcs mentsége, és elbocsátotta.

17.4. Rumi

Befejezőként következzen egy részlet Rúmi (XIII. sz.) leghíresebb művéből, a *Masnavi*-ből, ezúttal fordítás nélkül:

<i>ân</i>	<i>yek-i</i>	<i>âmad</i>	<i>dar-e</i>	<i>yâr-i</i>	<i>bezađ,</i>	
az	egy.I	<i>âmadan/â-</i>	ajtó.E	kedves.I	<i>zadan/zan-</i>	
		jön			üt	
<i>goft</i>	<i>yâr-esh:</i>		„ <i>ki-sti</i>	<i>ey</i>	<i>mo'tamad?</i> ”	
<i>goftan/gu-</i>						
mond	kedves.övé	ki.(létiqe)	ó	bizalmas		
<i>goft:</i>	„ <i>man</i> ”,	<i>goft-esh:</i>	„ <i>borow,</i>	<i>hangâm</i>	<i>nist,</i>	
<i>goftan/gu-</i>		<i>goftan/gu-</i>	<i>raftan/rav-</i>		<i>budan/bâsh-</i>	
mond	én	mond.öt	megy	idő	(létiqe)	
<i>bar</i>	<i>chonin</i>	<i>khân-i</i>	<i>maqâm-e</i>	<i>khâm</i>	<i>nist.</i> ”	
-on	ilyen	asztal.I	hely.E	nyers	<i>budan/bâsh-</i>	
					(létiqe)	
<i>khâm-râ</i>	<i>joz</i>	<i>âtesh-e</i>	<i>hejr-o</i>	<i>ferâq</i>		
nyers.R	kívül	tűz.E	elválás.és	magány		
<i>ki</i>	<i>pazad?</i>	<i>ki</i>	<i>vâ</i>	<i>rahânad</i>	<i>az</i>	<i>nafâq?</i>
	<i>pokhtan/paz-</i>			<i>rahânidan</i>		
ki	főz	ki	újra	megment	-ból	viszály
<i>raft</i>	<i>ân</i>	<i>meskin</i>	<i>va-sâl-i</i>	<i>dar</i>	<i>safar,</i>	
<i>raftan/rav-</i>						
megy	az	szegény	és.év.I	-ban	utazás	
<i>dar</i>	<i>ferâq-e</i>	<i>dust</i>	<i>suzid</i>	<i>az</i>	<i>sharar.</i>	
-ban	magány.E	barát	<i>sukhtan/suz-</i>	-ból	láng	
			ég			
<i>pokhte</i>	<i>gasht</i>	<i>ân</i>	<i>sukhte</i>	<i>pas</i>	<i>bâz gasht,</i>	
<i>pokhtan/paz-</i>	<i>gashtan/gard-</i>		<i>sukhtan/suz-</i>		<i>bâz gashtan/gard-</i>	
főz	válik	az	ég	aztán	visszatér	
<i>bâz</i>	<i>gerd-e</i>	<i>khâne-ye</i>	<i>hambâz</i>	<i>gasht.</i>		
ismét	körül.E	ház.E	játszótárs	<i>gashtan/gard-</i>		
				forog		
<i>halqe</i>	<i>zad</i>	<i>bar</i>	<i>dar</i>	<i>be</i>	<i>sad</i>	<i>tars-o</i>
gyűrű	<i>zadan/zan-</i>					
	üt	-on	ajtó	-val	száz	félelem.és
						udvariasság

<i>tâ</i>	<i>benajhad</i> ¹³	<i>bi-adab</i>	<i>lafz-i</i>	<i>ze</i>	<i>lab.</i>		
azért.hogy	<i>jastan/jah-</i> ugrik	udvariatlan	szó.I	-ból	ajak		
<i>bâng zad</i>	<i>yâr-esh</i>	<i>ke</i>	„bar	<i>dar</i>	<i>ki-st</i>	<i>ân?”</i>	
<i>bâng zadan/zan-</i> kiált	kedves.övé	hogya	-on	ajtó	ki.(létige)	az	
<i>goft:</i>	„bar	<i>dar ham</i>	<i>to-i,</i>	<i>ey</i>	<i>delsetân.”</i>		
<i>goftan/gu-</i> mond	-on	ajtó	is	te.(létige)	ó	szívrafló	
<i>goft:</i>	„aknun	<i>chon</i>	<i>man-i,</i>	<i>ey</i>	<i>man,</i>	<i>dar â,</i>	
<i>goftan/gu-</i> mond	most	ha	én.(létige)	ó	én	<i>dar âmadan/â-</i> bejön	
<i>nist</i>	<i>gonjâi</i>	<i>do</i>	<i>man-râ</i>	<i>dar</i>	<i>sarâ.”</i>		
<i>budan/bâsh-</i> (létige)	férőhely	két	én.R	-ban	ház		

Hivatkozások

- [1] L. P. Elwell-Sutton, *Elementary Persian Grammar*, Cambridge University Press, 1972.
- [2] J. Mace, *Teach Yourself Modern Persian*, English Universities Press, 1971.
- [3] A. Rafiee, *Colloquial Persian, 3rd Ed.*, Routledge, 2011.
- [4] W. M. Thackston, *An Introduction to Persian, 4th Ed.*, Ibex Publishers, 2009.
- [5] A. K. S. Lambton, *Persian Grammar*, Cambridge University Press, 1974.
- [6] J. Mace, *Persian Grammar*, Routledge, 2003.
- [7] F. Steingass, *A Comprehensive Persian–English Dictionary*, Librairie du Liban, 1892.
- [8] S. Hayyim, *New Persian–English Dictionary*, Librairie-imprimerie Béroukhim, 1934.
- [9] A. Aryanpur–Kashani, *The Combined New Persian–English and English–Persian Dictionary*, Mazda Publishers, 1986.
- [10] M. C. Hillmann et al., *Persian Newspaper Reader, 2nd Ed.*, Dunwoody Press, 2000.
- [11] M. C. Hillmann et al., *Persian Fiction Reader, 2nd Ed.*, Dunwoody Press, 2000.
- [12] M. A. Newid et al., *Persisches Lesebuch*, Reichert Verlag, 2007.
- [13] F. Thiesen, *A Manual of Classical Persian Prosody*, Otto Harrassowitz, 1982.
- [14] W. M. Thackston, *A Millennium of Classical Persian Poetry*, Ibex Publishers, 1994.
- [15] W. M. Thackston, *The Gulistan (Rose Garden) of Sa’di*, Ibex Publishers, 2008.
- [16] D. Davis, *Faces of Love: Hafez and the Poets of Shiraz (with Persian text)*, Mage Publishers, 2012/2013.
- [17] R. A. Nicholson, *Selected Poems from the Divani Shamsi Tabriz*, Cambridge University Press, 1898.
- [18] P. Sprachman, *Suppressed Persian*, Mazda Publishers, 1995.
- [19] C. Miller et al., *A Frequency Dictionary of Persian*, Routledge, 2017.

¹³Nyelvtanilag helyesen *najahad* kéne.